

**ORTAÇAĞ AKDENİZ'İNDE BİR İSLAM BAŞKENTİ:
PALERMO**

Abdulhalik BAKIR*

Seyhun ŞAHİN**

Özet

Müslüman-Araplar tarafından 9. yüzyılda ele geçirilen Sicilya adası, İslam kültür ve medeniyetinin Avrupa'da yayılmasına olanak sağladı. Batı dünyasını bilim, sanat ve iktisat gibi alanlarda olumlu şekilde etkilemeye başlayan bu fetih hareketi sonrası Müslümanlar Sicilya'da Palermo şehrini kendilerine başkent yaptılar. Burayı imar ederek zamanla adanın en gelişmiş şehri haline getirdiler.

Bu çalışmada Orta çağ döneminde Palermo şehrinin idari, ekonomik, sosyokültürel ve tarihi yapıları ele alınarak Müslümanlar tarafından nasıl bir İslam başkentine dönüştürüldüğü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Sicilya, Palermo

**AN ISLAMIC CAPITAL IN THE MIDDLE AGE MEDITERRANEAN:
PALERMO**

Abstract

The island of Sicily, which was captured by Muslim-Arabs in the 9th century, enabled the spread of Islamic culture and civilization in Europe. After this conquest movement, which started to positively affect the Western world in fields such as science, art and economics, Muslims made the city of Palermo in Sicily their capital. They built this place and made it the most developed city of the island over time.

In this study, the administrative, economic, socio-cultural and historical structures of the city of Palermo in the Middle Ages will be examined and how it was transformed into an Islamic capital by Muslims.

Key Words: Mediterranean, Sicily, Palermo

* Prof. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
seyhunsahin@hotmail.com

Giriş

Palermo, Sicilya adasının en önemli şehridir. Orta Çağ boyunca Palermo şehri özellikle Müslümanların hâkim olduğu dönem ve sonrasında Normanların hakimiyeti altında iken de önemli bir kentti.

Palermo'nun özellikle Sicilya'nın Müslümanlar tarafından idare edildiği dönemde daha çok geliştiği bilinmektedir. Müslüman idareciler tarafından şehir geniş bir imar çalışmasına tabi tutulmuştur. Yollar, bahçeler, camiler, saraylar ve kasırlar son derece gösterişli bir şekilde inşa edilmişlerdir. Bu eserler Norman döneminde dahi ihtişamını korumuşlardır.

Norman döneminde inşa edilen yapılar dahi İslam sanatının ve mimarisinin izlerini açık bir şekilde taşıyorlardı. Normanlar, İslami döneme ait eserleri eserlerini ağırlıklı olarak muhafaza ettiler. Palermo'daki Ulu Cami'yi kiliseye çevirmenin dışında genellikle yapılarda önemli değişiklikler yapmadılar.

Norman döneminde yeni yapılar inşa edilse de bunların İslami dönem yapılarından pek de önemli bir farkının olmadığını görüyoruz. Bu dönemde yapılan kilise, saray ve benzeri yapıların hem mimari şekilleri hem de tezyinatları ağırlıklı olarak İslami olmakla beraber yine önemli bir kısmı Bizans sanatının etkisinde kalmıştır.

Palermo Müslüman hakimiyetinde iken refah seviyesi yüksek ve müreffeh bir şehir idi. Müslüman Sicilya'nın başkenti olan Palermo günümüzde Sicilya adasının başkenti durumundadır. İslami dönemde inşa edilen eserlerin önemli bir kısmı hala ayaktadır.

I. Palermo'nun Adları ve Kuruluşu

Palermo, Sicilya adasının Kuzey batısında kalan ve sahip olduğu körfezleriyle önemli bir liman şehri olmasının yanı sıra İtalya'ya bağlı Sicilya adasının başkenti durumundadır. Sicilya adasının adı, Latince Sicilia, Grekçe Sikelia ve Arapça Sıkkiliye olarak tarihte bilinmiştir. 25.708 kilometrekarelik yüz ölçümüyle Akdeniz'in en büyük adasıdır. Ayrıca verimli ve tarıma elverişli toprakları ile zengin bir zirai üretime sahip olmuştur. Akdeniz'deki ticaret güzergâhları üzerinde bulunuyor olması tarihi boyunca zengin bir ticaret hayatına sahip olmasına olanak sağlamıştır. Elbette Palermo şehri de adanın bu durumdan istifade etmeye sahip olduğu körfez nedeniyle başarmıştır.

Palermo, şehrinin bilinen ilk adı Fenikelilerin ona vermiş oldukları "Panormus" dur. Sicilya adasının ilk kolonicilerinden olan Fenikelilerin bu şehri milattan önce on dördüncü

yüzyılda kurdukları ileri sürülmektedir¹. Bu dönemde ticari bir koloni şehrinin ötesine geçemeyen Palermo ya da o dönemki adıyla Panormus, Kartaca ve sonrasında Roma egemenliği dönemlerinde de bu durumunu sürdürdü. Büyük Roma'nın yıkılmasından sonra Sicilya adasının genelinde olduğu gibi şehir, Bizans'ın yani Doğu Roma'nın egemenliğinde varlığını sürdürmeye devam etti. Şehrin günümüze kadar ulaşabilen bu dönemlerine ait kalıntıları çok az olmakla birlikte genellikle müze içlerinde sergilenebilecek özelliktedirler. Şehir, özellikle Müslümanların eline geçmesinden sonra canlanmaya başlamıştır². Bu canlanmanın en önemli nedeni şüphesiz Müslümanlar tarafından 831 yılında Palermo'nun, adanın başkenti yapılmasıydı.

Sicilya'nın Koloniler çağına geri dönecek olursak, bu dönemde koloni şehirlerinden iki tanesi ön plana çıkar. Bunlardan biri Palermo ve diğeri de Syracuse'dır. Ancak Fenikelilerin kurmuş oldukları ilk koloni şehri Palermo'dur. Palermo, o dönemlerde "Panormus" olarak anılıyordu. Fenike kolonisi Panormus'un etrafında yeni uydu yerleşimleri de belirmişti. Bunlar, Cefalu ve Salunte şehirleriydi. Grek kolonilerinin başında ise Syracuse ve Messina şehirleri gelmektedir. Kuzeyde yer alan Messina'dan ziyade Syracuse Grek Kolonilerini arasında en önemlisiydi. Grekler tarafından kurulan ilk koloni Chalcidic Naxos idi (M.Ö. 735). Syracuse, bu yerleşimden sonra kurulmuştu³. Syracuse gibi Grek şehirlerinin kuruluşundan yüzyıllar sonra Anadolu'dan Abu'l-Farac, dahi haberdardır. Bu tarihçi, yalnızca Syracuse'dan değil Taormina, Catania, vs. gibi Grek kolonilerinin dönemselsel olarak aynı zamanda kurulduklarını da belirtmektedir⁴.

II. Palermo'nun Tarihsel Geçmişi

Sicilya ile birlikte Palermo da MÖ 262'de meşhur Kartaca ile yapılan Pön Savaşları'ndan sonra Roma hâkimiyetine girdi. MS III. yüzyıl ile birlikte Akdeniz havzasında yayılmaya başlayan Hıristiyanlık inancı Sicilya'da da yayılmaya başladı. Sicilya MS 440'ta önce Vandalların, daha sonra Ostrogotların eline geçti (488). 552'de Bizanslıların idari bölgelerinden biri (thema) oldu.

Bizans'ın Sicilya ve İtalya üzerindeki serüvenin başlamasına, Bizans'ın sahip olduğu enerjiden ziyade zayıflamış bir İtalya coğrafyasının askeri ve siyasi yetersizliği neden

¹ Agustus J. C. Hare, *Cities of Southern Italy and Sicily*, London, Tarihsiz., s. 21.

² Hare, *a. g. e.*, s. 21.

³ Hare, *a. g. e.*, s. 372; Fikret Işıltan, "Sicilya", MEB, *İA*, C. 10, İstanbul, 1988, s. 589; A. Edward Freeman, *Historical Essays*, London 1879, s. 434.

⁴ Bk. Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. 1, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, s. 95.

olmuştur. Buradan hareketle bir zamanlar Büyük Roma'nın eyaletlerinden biri olan Sicilya, içinde bulunduğu durumdan yararlanarak İtalya coğrafyası üzerinde izleyeceği politika ve stratejiyi ortaya koymuş oldu. 6. yüzyıl başlarından itibaren Sicilya adası üzerindeki Vandalları sürekli bir tehdit olarak karşılarında bulan Ostrogotlar, Vandallara karşı Afrika topraklarında mücadele veren Bizans'a yani Doğu Roma'ya, Sicilya topraklarını bir üs olarak kullanma şansını verdi⁵. Bizans'ın meşhur komutanı Belisarios, ordusuna ve devletine sunulan fırsatın farkına varmakta gecikmedi. Bu komutan, Sicilya'nın hem İtalya hem de Afrika kıyılarını kontrol altına almak için ne kadar önemli bir stratejik nokta olduğunu kavrayarak, Ostrogotlara karşı hem yerli halkın negatif tutumundan hem de Gotlar arasındaki çekişmeden yararlanarak Catana önünde donanmasıyla ortaya çıktı ve buradan Ada'ya çıkarma yaptı⁶.

Sicilya ve İtalya'daki Gotlara karşı mücadeleye girişme kararını almak Bizanslı Justinian'a (527-565) nasip oldu. Büyük Roma'nın düşüşüyle birlikte bu büyük mirasın sahibi olarak da zaten Bizans (Doğu Roma), kabul olunuyordu. Kaldı ki, Büyük Roma'dan geriye kalan bakiyeler de bundan pek farklı düşüncede değillerdi. Bu nedenle Justinian, "*İtalyamızı zorla işgal etmiş olan Gotlar bu memleketi bize geri vermekten kaçınıyorlar.*" diyerek, Sicilya ile İtalya'yı Gotlardan arındırmak niyetinde olduğunu vurguluyordu⁷. Justinian'ın komutuyla Belisarios'un, Sicilya'ya yapmış olduğu çıkarma neticesinde ortalık bir anda yangın yerine döndü. Bu çetin mücadele 549-551 yılları arasında devam etti. Bu esnada Belisarios, Syracuse'ye gösterişli bir giriş yaparak Sicilya'yı Bizans'a bağlamayı başardı⁸. Böylece Sicilya, 552'de Bizans'ın "Thema"larından biri oldu⁹. Bizans için Sicilya, başta askeri ve siyasi olmak üzere "Büyük Roma'yı canlandırmak adına çok önemli bir noktaydı.

Belisarios'un asıl hedefi İtalya idi. Sicilya'yı buraya yapacağı seferlerin üssü haline getirerek hemen İtalya üzerine yürüdü. Sicilya'da yendiği Gotları İtalya'da da yenip, burayı da tıpkı Sicilya gibi Bizans'a bağlamak istiyordu¹⁰. Belisarios, İtalya'da, Roma'ya kadar ilerlemeyi başardıysa da yıpranan ordusu ve yeni takviye kuvvetlere olan ihtiyacı nedeniyle kazandığı bazı topraklardan geri çekilmek zorunda kaldı. Bu yerler, tekrar Gotların eline

⁵ Işıltan, a.g.m., s. 590.

⁶ Edward Gibbon, *Bizans Tarihi*, (Çev. Çiğilası Baltacıgil), İstanbul, s. 145.

⁷ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C. I, (Çev. A. M. Mansel), Ankara 1943, s. 169.

⁸ Gibbon, a. g. e., s. 145.

⁹ Mahmut Şakiroğlu, "Sicilya", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 138.

¹⁰ Gibbon, a. g. e., s. 146.

geçti. Bunun neticesinde Justinian tarafından geri çağrılan Belisarios'un yerine Narses, komutan olarak atandı. Belisarios'un başlatmış olduğu bu işi Narses tamamladı. 554'te İtalya, Dalmaçya ve Sicilya; Bizans idaresi altına alınmış ve tekrar birliktelikleri sağlanmıştı¹¹.

Bu tarihten sonra Sicilya uzunca bir süre Bizans'ın bir eyaleti olmaya devam etti. Sicilya, Bizans'ın batıya hükmünün böylece de bilinen tüm dünya için de Büyük Roma'nın devam ettirilme gayretinin bir sembolü olarak elde tutuluyordu. Sanki her şey Sicilya ile başlayacak ve onunla bitecek gibiydi.

İtalya ve Sicilya, Bizans için vazgeçilmezliklerini uzun yıllar boyunca korudular. Hatta Sicilya, Bizans'ın kısa süreli de olsa yönetim merkezi dahi oldu. Fakat Bizans'ı ne iç çekişmeler ne de dış tehditler rahat bırakacak gibi değildi. Bizans'ın izlediği batıdaki politikası da doğudaki düşmanları olan Müslümanlar tarafından kısa süre sonra tehdit altına girdi.

Kıbrıs'ta elde edilen zafer sonrası İslam donanması, Akdeniz'i dolaşarak Sicilya önlerinde belirmeye başladı. 652 yılında Suriye limanlarından 200 parça gemiden oluşan bir İslam donanma kuvveti, rotası Sicilya olmak üzere demir aldı¹². el-Belâzurî ve İbn Haldun, bu donanmanın başında bulunan komutanın adını Muaviye b. Hudeyc el-Kindî olarak verir¹³. İslam donanması, Sicilya Adası'na ulaştığında onları Bizans'a karşı isyan edip Sicilya'ya geçen Ravenna Exarhı Olympios karşıladı¹⁴. Müslüman-Araplar bu donanma kuvvetinin Adayı ele geçirecek güçte olmadığını farkındaydılar. Olympios ve ordusunun da yardımıyla daha çok Ada'da yağma ve ganimet toplama işleriyle meşgul oldular. Arkasından asi Bizans Valisi Olympios'un, ordusunda beliren bulaşıcı hastalık neticesinde ölümü ve Müslüman-Arapların güçlerinin sınırlı olması nedeniyle elde ettikleri ganimet ve kölelerle Müslümanlar geri döndüler¹⁵.

¹¹ Vasiliev, *a. g. e.*, s. 174; Işıltan, *a. g. m.*, s. 590.

¹² El-Belazûrî, Ahmet b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Fütuhu'l-Buldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara 1999, s. 337; Michele Amari, *Storia di Musulmani di Sicilia*, V. 1, Catania 1933, s. 195; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 2; Işıltan, *a.g.m.*, s. 591; Şakiroğlu, *a. g. m.*, s. 138; A. H. Miranda, "The Iberian Peninsula and Sicily", *The Cambridge History Of İslam*, V. 2A., Cambridge 2008, s. 432.

¹³ el-Belazûrî, *a.g.e.*, s. 337; İbn Haldun, *Mukaddime.*, (Çev. Zakir Kadirî Urgan), C. I, İstanbul 1989, s. 646.

¹⁴ Olympios'un Müslümanları karşılaması tesadüf müdür yoksa değil midir? Akılları karıştıran bir soru olarak karşımızda duruyor. Olympios'un isyan ettikten sonra Sicilya'ya gelmesi ve arkasından da Muaviye'nin Sicilya üzerine bir donanma göndermesi bize göre pek de tesadüf değildir. Belki de Muaviye, bu asi idareciden kendisini bu sefere teşvik eden bir haber almıştı. Böyle bir haber üzerine bu seferin düzenlenmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

¹⁵ Işıltan, *a.g.m.*, s. 591; R. Archibald, *Naval Trade and Power*, New Jersey 1951, s. 56; Ahmad, *a.g.e.*, s. 2; Martino Mario, Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", (Çev. Abdulhalik Bakır; Aydın Çelik), Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Elâziğ 2007, C. V, S. 1, s. 170.

Müslüman-Arapların, Sicilya üzerine sefer düzenlemek için bekledikleri fırsat İmparator II. Constans'ın bir suikast ile Sicilya'da öldürülmesi sonucu ortaya çıkan kargaşa esnasında oldu. Müslüman-Araplar bu fırsatı hiç beklemeden iyi bir şekilde değerlendirdiler. Emevi saltanatının kurucusu ve ilk halifesi olan Muaviye b. Ebî Süyfan'ın talimatıyla düzenlenen seferde donanmanın komutanı bu kez Mısır valisi Abdullah b. Kays b. Mahled ed-Dızekî idi. Bu sefer de ilkinden farklı olmadı. Ada'ya çıkan Müslüman-Araplar, şehirleri yağmalayarak birçok değerli süs eşyası, köle ve ganimet elde etmeyi başardılar¹⁶. el-Belâzurî, bu ganimetler arasında çok değerli mücevherle süslü altın ve gümüş heykellerden söz ettiği gibi, bütün bu ganimet eşyasının satılmak üzere bizzat Muaviye tarafından Basra'ya ve Hint diyarına gönderildiğini de aktarmaktadır¹⁷. Bunların dışında seferlerde ele geçirilen esirlerden bir kısmının Dımaşk'ta (Şam) iskân edildiğini de öğrenmekteyiz¹⁸.

Müslüman-Arapların Sicilya üzerine yaptıkları yağma ve saldırıları 9. yüzyıla kadar devam etti. Bu durum, artık Sicilya için de Müslüman-Araplar için de alışlagelmiş bir olay haline gelmişti. Müslüman-Araplar için bu yağmalar her şeyden önce sade bir korsanlık faaliyetinden öte bir şeydi. Aslında bu saldırılar veya fetih hareketi bir cihat ruhunu taşımaktaydı. Bu esnada gayr-ı Müslimlere ve onların topraklarına yönelik saldırılar “gaza” bu mücadeleye katılanlar da “gazi” olarak nitelendiriliyordu¹⁹. Ancak Müslüman-Araplar Sicilya'yı ne kadar arzularsa arzulasın, Bizans için Sicilya, vazgeçilmezliğini koruyordu. Zira Sicilya adası, batı Akdeniz'de Bizans'ın varlığı ve bekası anlamına geliyordu. Burası aynı zamanda kuzey Afrika'daki Müslüman-Arap ilerleyişi karşısında bir üs olarak elde tutulması gereken stratejik bir noktayı temsil ediyordu²⁰.

Bizans imparatoru II. Michael'in saltanatı döneminde 826 yılında Bizans'ın Sicilya'daki donanma komutanı olan Euphemios, İmparatorun kendini görevden azlettiğini ve merkezden gönderdiği Constantin Souda adında bir komutan tarafından tutuklanacağını öğrenince isyan edip kendisini Sicilya'da imparator ilan etti. Constantin Souda İmparator'un görevlendirmesiyle Sicilya'nın yeni valisi olacaktı. Euphemios, Syracuse'yi ele geçirdi.

¹⁶ Işıltan, *a.g.m.*, s. 591; Archibald, *a. g. e.*, s. 56; Ahmad, *a. g. e.*, s. 2; Şakiroğlu, *a.g.m.*, s. 138.

¹⁷ el-Belâzurî, *a. g. e.*, s. 337-338; Moreno, *a.g.m.*, s. 170.

¹⁸ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes*, (Trs. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 47; Moreno, *a. g. e.*, s. 171; Moreno, Theophanes'i kaynak göstererek 670'de gerçekleşen saldırının ardından Sicilya'dan getirilen esirlerin, Şam'a yerleştirildiğini ifade ediyor. Sicilya'dan getirilen bu esirlerin Şam'da meskûn edildikleri doğru olmakla beraber, Theophanes bu tarihi 664 olarak belirtiyor. Bkz. Theophanes, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁹ John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, (Çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç), 2004, s. 110.

²⁰ Ahmad, *a. g. e.*, s. 2.

Ancak kendi adamlarından biri olan Balata'nın ihaneti nedeniyle burada kuşatma altında kalarak zor duruma düştü²¹. Hatta bu kuşatmadan kurtulma umudu kalmayan Euphemios, Ağlebîlerden yardım istemek zorunda kaldı.

Euphemios, Ağlebî Emiri Ziyadetullah'a yardımını karşılığında, zafer kazanılması durumunda onu Sicilya'nın mutlak hâkimi olarak ve kendisini de onun yardımcısı olarak tanıtacağını, adanın fethi için de onlara kılavuzluk yapacağına dair söz verdi²². Bu teklifi meclisinde tartışan Ziyadetullah, döneminin önde gelen âlimlerinden ve kadılarında Esed b. Furat'ın da desteği ile Sicilya üzerine ilk defa yağma amacıyla değil fetih amacıyla sefer düzenlenmesine karar verdi²³. Esed b. Furat'ın komutasında sefere çıkan bu donanma 70 veya 100 parça gemi, 10.000 piyade ve 700 süvariden oluşuyordu²⁴. Bu donanma 17 Haziran 827'de Bizans'ın asi komutanı Euphemios'un donanmasıyla birlikte Sicilya'ya doğru hareket etti.

Sicilya'nın güneyde Afrika'ya en yakın kıyısı olan Mazzaro'ya çıkan Esed b. Furat, burada Euphemios'un kuvvetleriyle birleşerek Balata'nın başında bulunduğu Bizans güçlerini bozguna uğrattı. Birleşik kuvvetler buradan hızla Syracuse üzerine yürüyüp şehri kuşattıysa da burayı ele geçirmek mümkün olmadı. Çünkü bu esnada hem Bizans'tan hem de Venedik'ten Syracuse'ye destek geliyordu. 828 yılında Esed'in, ordusunda çıkan bir salgın hastalık neticesinde ölmesiyle birlikte Syracuse üzerindeki bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı²⁵.

Sicilya'daki ordu mensupları daha sonra Esed'in yerine Muhammed b. Ebî'l-Cevârî'yi, komutan olarak seçtiler. Ordunun başına geçen Cevârî, mücadeleyi kaldığı yerden devam ettirdi. Müslümanların Sicilya'da bu döneme kadar ele geçirdikleri yerlerde asayişi tam olarak

²¹ Işıltan, *a.g.m.*, s. 591; Abdulkrim Özaydın, "Ağlebîler", *TDVİA*, C.1, İstanbul, 1988, s. 476; Vasiliev, *a. g. e.*, s. 350; Ahmad, *a. g. e.*, s. 6; Le Baron Bazancourt, *Historie de la Sicilia Sous la Domination des Normands*, Paris 1846, s. 8-9.

²² Moreno, *a. g. m.*, s. 173.

²³ İbn Haldun, *a. g. e.*, C. I, s. 646; Yakût el-Hamâvî, Mücemu'l-Buldân, *Biblioteca Arabo-Sicula, M. Amari*, Lipsia, 1857, s. 474; Wyrzen, "Aglabids", *Medieval Islamic Civilization, an Encyclopedia*, V. I, (Edit.by Josef W. Meri), New York, 2006, s. 20; W. Granara, "Sicily, Islamic Law in", *The International Encyclopedia of Legal History*, vol. V, (Ed. by Stanly N. Kartz), New York, 2009, s. 239.

²⁴ Işıltan, *a. g. m.*, s. 591; Moreno, *a. g. m.*, s. 173; R. Triani, "Sikilliya, History on Culture", *Encyclopedia of İslam*, vol. IX, Leiden, 1996, s. 584.

²⁵ Ahmad, *a. g. e.*, s. 7; Işıltan, *a. g. m.*, s. 591; Özaydın, *a. g. m.*, s. 476; Vincenzo Grassi, "Sirakûsa", *The Encyclopedia of İslam*, vol. IX, Leiden, 1997., s. 670; Von G.E. Grunebaum, *The Classical İslam*, New Jersey, 2009, s. 125.

sağladıkları ve artık adada kalıcı olduklarını düşündükleri görülüyor. Zira Cevârî'nin, Ağlebî Emiri adına, kendi adının da yazılı olduğu bir çeşit para kestirdiğine şahit oluyoruz²⁶.

Sicilya'da her ne kadar Müslümanlar, Castrogiovanni kuşatmasından başarısızlıkla ayrılmak zorunda kalmışlarsa da artık adada kök salıp tutunabilmişlerdi²⁷. Bundan sonraki mücadeleleri ise kalıcı olarak adanın tamamını ele geçirmektir. 830 yılına gelindiğinde adada durum değişti. Ağlebî Emiri Ziyadetullah'ın gönderdiği takviye kuvvete Endülüs Müslümanlarından da destek geldi. İki kuvvet, Endülüs'ten gönderilen Asbağ b. Vekil el-Hevvanî'nin komutası altında toplandı²⁸. Adaya doğru yola çıkan toplam gemi sayısı 300, asker sayısı ise 20 bin ile 30 bin arasındaydı²⁹. Fakat Ağlebîler tarafından beklenmedik bir gelişme oldu. Asbağ adaya ulaşır ulaşmaz buraya Endülüs Emevileri adına el koyduğunu ilan etti. Bu nedenle de Ağlebîler ile Endülüs kuvvetleri arasındaki birliktelik fazla uzun sürmedi³⁰.

İlk olarak Mineo'da savunmada kalan Müslümanlar kurtarıldı. Bu noktaya Endülüs'ten gelen kuvvetler sevk edilmişti. Asbağ, buradaki Bizans kuvvetlerini yenip Müslümanları kurtardıktan sonra, Caltanissetta'yı kuşattı. Ancak şehrin kuşatması esnasında yeniden bir salgın hastalık orduda kendini gösterdi. Asbağ ve ordunun bazı ileri gelen komutanları bu salgın hastalık neticesinde yaşamlarını yitirdiler. Bizans'ın Sicilya kuvvetleri, bunun üzerine Endülüs ordusuna karşı yoğun ve yıpratıcı bir saldırıya geçti. Bozguna uğrayan Endülüs ordusu apar topar adayı terk edip Endülüs'e geri döndü³¹. Ancak Ağlebî Emir'inin gönderdiği kuvvetler, bu esnada Palermo'yu kuşatma altına almayı başardı. Bu esnada Endülüs ordusundan bazı askerler de Ağlebîlerin ordusuna katıldı.

Palermo, Sicilya için çok şey ifade ediyordu. Sonrası için de edecekti. Palermo'nun ele geçirilmesi ve kaybı her iki taraf için de birçok şeyi değiştirecekti. Tüm gücüyle karşı koymasına rağmen Palermo, şehrin Bizanslı idarecisi tarafından bizzat Müslüman-Araplara teslim edildiğinde tarih 831 yılı Eylül Ayının başlarıydı. Artık İslamiyet, Palermo'nun ele

²⁶ Ahmad, *a. g. e.*, s. 9.

²⁷ A. L. Udovitch, "İslamic Sicily", *Dictionary of the Middle Ages*, vol. XI, (Ed. by Joseph R. Strayer), New York, 1989, s. 261; Savelli, *a. g. e.*, c. 1, s. 41.

²⁸ Işıltan, *a. g. m.*, s. 592; Özaydın, *a. g. m.*, s. 476; Ahmad, *a. g. e.*, s. 9.

²⁹ Moreno, *a. g. m.*, s. 174; Işıltan, *a. g. m.*, s. 592.

³⁰ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara, 2005, c. 1, s. 214.

³¹ Işıltan, *a. g. m.*, s. 592; Özaydın, *a. g. m.*, s. 476.- Ahmad, *a. g. e.*, s. 9.

geçirilmesiyle birlikte adanın merkezine yerleşmiş oluyordu³². Bundan sonra Palermo, aynı zamanda Müslüman donanmalarının üssü de olacaktı. Burada işleyen bir de tersane vardı. Bu tersane sayesinde Müslüman-Araplar, donanmalarını güçlü tutarak Akdeniz’de mücadele edebiliyorlardı. Tüccarları ise kolayca gezinebildikleri bu sulara güvenle ticaret yapabilmeye olanağına sahip oldular³³.

Sicilya’da ise artık Müslümanların iki önemli sorunu vardı. Birincisi artık kalıcı oldukları adanın idari organizasyonunu sağlamak ve mutlak hâkimiyetlerini adanın tamamına yaymak olacaktı. Bu nedenle Ziyadetullah, Sicilya valiliğine yeğeni olan Ebu Fihri Muhammed b. Abdullah’ı tayin etti. Ebu Fihri, Müslümanların ilk Sicilya valisi oldu³⁴. Palermo ise emirliğin merkezi ve askerî harekâtların üssü oldu³⁵.

İbrahim b. Ahmed, durumu kontrol altına almak adına kendi oğlunu bizzat Sicilya’ya vali olarak tayin etti. İbrahim b. Ahmed’i yaşanan olayların korkutmuş olduğu, hatta Abbasi Halife’sine karşı sorumlu olduğu düşüncesiyle duruma bizzat kendi ailesinin vasıtasıyla müdahale etmiş olduğu düşünülebilir. Oğul Ebu’l-Abbas Abdullah b. İbrahim, Sicilya ‘ya varır varmaz isyan ve kargaşanın hâkim olduğu Palermo’yu tekrar kontrol altına almayı başardı. Adada tekrar cihat akınlarının başlamasını sağlayarak 902 yılında oğulları olan Ebu Müzar ve Ebu Ma’add’ı yerine görevli olarak bırakarak Kayrevan’a geri döndü. Ebu’l Abbas, adada yeniden huzurun sağlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Ebu’l Abbas, Palermo’yu tekrar kontrol altına alırken isyancı gruplara karşı oldukça sert davranmış ve ayaklanmayı bastırmak için katliamlar yapmıştı³⁶. 902 yılı artık Sicilya adasının tamamen Müslümanların kontrolü altına girdiği tarihtir. Adanın fethi tamamlanmış durumdaydı. Abbasilerin kontrolünde olan Ada’da hüküm süren Ağlebilere Fatımilerin son vermesiyle 909 yılından itibaren adanın kontrolü Fatımilere geçmiş oldu. Artık Sicilya’da mutlak Fatimî egemenliğinin kurulması, her şeyden önce bir zorunluluktur. Sicilya’ya kendini kabul ettirmesinden kısa bir süre sonra Fatimî Halifesi Ubeydullah el-Mehdi Sicilya’daki

³² Ahmad, *a. g. e.*, s. 10; Moreno, *a. g. m.*, s. 174-Şakiroğlu, *a. g. m.*, s. 138; Işıltan, *a. g. m.*, s. 592; Özeydin, *a. g. m.*, s. 476; Bazancourt, *a. g. e.*, s. 15; Daniel Norman, *The Arabs And Medieval Europe*, London, 1973, s. 24; Will Durant, *İslâm Medeniyeti*, (Çev. Orhan Baheddin), İstanbul, 1989, s. 183.

³³ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, (Çev. Şadan Karadeniz), İstanbul, 1991, s. 30.

³⁴ Öztuna, *a. g. e.*, c. 1, s. 213.

³⁵ Bazancourt, *a. g. e.*, s. 40.

³⁶ Anonim, *Tarihu Ceziritu’s Sikkiliyye*, Biblioteca Arabo-Siula, M. Amari, s. 167.-Işıltan, *a. g. m.*, s. 594.-Moreno, *a. g. m.*, s. 177.-Triani, *a. g. m.*, s. 584.

hâkimiyetinin perçinlenmesi için kendisine bağlı bir vali tayin etmeyi daha ilk andan itibaren aklına koymuş olmalı.

El-Mehdi, Sicilya hakkındaki bu düşünceleri doğrultusunda el-Hasan b. Ebî'l- Hınzîr'ı adaya vali olarak atadı. Ağustos 910 tarihinde adaya çıkan el-Hasan, kısa süre içinde adada gerek kendi ve gerekse de Fatimî egemenliğini sağlamlaştırabilmek adına oldukça sert bir yönetim sergiledi. İdari kadroların birçoğuna yakınlarını atadı. Yanında getirdiği Şîî kadı İshâk b.Ebî'l-Menhâl ile birlikte adada hâkim İslami görüş olan Sünni Malikî mezhebinin yerine Şîî mezhebinin ön plana çıkarılmasına çalıştı³⁷. Yıpranmış olan adanın zorlu iktisadi vaziyetine aldırış etmeden vergilerde adalet gözetilmeksizin artış yapıldı. Bu kadarı aslında Sicilya Müslümanları için yeni idareye karşı isyan çıkarmaya yeterliydi.

Bir yılını doldurmasının ardından adada başta Palermo'daki Müslümanlar olmak üzere isyan çıkarıldı. Vali el-Hasan bu isyanda yaralandı. Hatta sarayından kırık bir ayakla kaçmak zorunda kaldı. İsyancılar, kuşatma altına aldıkları el-Hasan'ın azledilip yerine Ali b. Ömer el-Belevî'nin atanmasını sağladılar. Bu durum, daha önce üzerinde durduğumuz gibi Sicilya'da Müslüman-Arapların bir bağımsızlık düşüncesine kapılmış olduklarına dair bir belirti olarak tekrar tekrar karşımıza çıkıyor. Acaba bu isyanlar, mutlak hâkime karşı fevri bir davranış mıydı yoksa bağımsızlık düşüncesi ada halklarının karakterinden mi kaynaklanıyor? Yoksa bu tekrarlar tesadüf müydü? Bu soruların cevabı öyle düşünüyoruz ki ayrı bir araştırma konusu dahi olabilir. Fakat kanımızca Akdeniz adalarının coğrafi konum ve şartlarının bu tekrarların oluşmasında önemli bir rolü var.

Ömer Belevî döneminde de isyanlar Sicilya'da devam etti. Kaldı ki el-Belevî'nin yaşlı olması ve isyanları bastırmadaki yetersizliği karşısında Sicilya'daki Müslümanlar kendilerine yeni bir lider seçme yoluna gittiler. 913 yılında soyu Ağlebîlere dayanan Ahmed b. Ziyadetullah b. Karheb'i yeni liderleri olarak seçtiler³⁸. el- Belevî'yi de Palermo ve Sicilya'dan kovdular. Sicilya Müslümanlarının bağımsızlık düşüncesinden ziyade İbn Karheb'in onları Abbasi Halifesine bağlama düşüncesi olduğu, onun konumunu onaylatmak için Abbasi Halifesine başvurmasından anlaşılıyor. İbn Karheb, hutbeleri artık Abbasi

³⁷ Moreno, *a. g. m.*, s. 178.-Triani, *a. g. m.*, s. 585.-Granara, *a. g. m.*, s. 239.

³⁸ Diğer taraftan Sicilya Müslüman-Araplarının kendi kültür ve ırkından olan bir lider ve idareci bekleedikleri de düşünülebilir. Bilindiği gibi Arap kabileciliği ve ırkçılığının İslâmiyet ile birlikte devam ettiğini hatta özellikle Emevîler döneminde arttığını dahi söylemek mümkün. O halde Sicilya'da da böyle bir eğilimin var olup, bir Arap yöneticinin her zaman için bir Berberi'ye tercih edilmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bk. Şakiroğlu, *a.g.m.*, s. 138; Moreno, *a. g. m.*, s. 179.

Halifesi adına okutuyorken, Abbasi Halifesi el-Muktedir de ona sarık ve siyah hilat gönderiyordu³⁹. Bu durum Fatimîleri fazlasıyla rahatsız etmeye yetti.

Sicilya'daki isyanların genelde iki üssü vardı. Bunlar, Girgenti ve Palermo'ydu. Özellikle Girgenti şehrindeki isyan dikkate değerdi⁴⁰. Bura halkının isyan etmesi üzerine Salim, bu şehri kuşattı. Ancak Fatimîlere Salim'in kötü yönetimiyle ilgi şikâyet halk tarafından gönderilmişti. Tüm bu gelişmeler üzerine Halil b. İshâk komutasında büyük bir kuvvet Sicilya üzerine gönderildi. Girgenti kuşatması karşısında Bizans da devreye girerek Girgenti'ye takviye kuvvet ve yardım gönderdi. Tabi buna karşılık Fatimîler de bu kuşatmaya destek gönderdiler. Sonuç olarak isyan şehrin Fatimîlere teslim alınmasıyla sonlandı. 937'de adaya vali olarak tayin edilen İshâk, Palermo yakınlarında Fatimîlerin başkentine benzer ve oldukça müstahkem bir şehir kurdu⁴¹.

Roger'in Sicilya'daki ilerleyişi karşısında et-Temim, oğlu Eyyûb'u Sicilya'ya gönderdi (1063). Eyyûb, Norman ilerleyişine karşı koymak adına mücadele verdi. Ancak sadece Girgenti, Castrogiovanni ve Palermo'yu elinde tutabildi. 1065-67 yılları arasında Normanlar ve Müslümanlar arasında ciddi bir çarpışma olmadı. Bu sırada Roger'in daha avantajlı olduğu kesindir. Bu boşluktan yararlanıp hazırlık yaptıktan sonra nihai bir mücadeleyle ilerleyişini sürdürmek, onun için daha mantıklı bir stratejydi. 1068 yılında Roger, Eyyûb'u Palermo yakınlarında bulunan Misilmeri'de beklenmedik bir yenilgiye uğrattı. Bu yenilgi, Müslümanların maneviyatını kırdı ve Sicilya'yı kaybedecekleri düşüncesi iyiden iyiye zihinlerinde yer etmeye başladı. Bu yenilginin ardından Eyyûb, kardeşi Ali ile beraber yanına bazı önde gelen bürokrat ve askerleri de alarak Sicilya'dan ayrıldı⁴².

Roger, 1071 yılında İtalya'ya geri döndü. Bu dönemde Hauteville kardeşler arasındaki müthiş dayanışma dikkate değerdir. Roger, Bari'yi kuşatan kardeşine yardım için gittiği İtalya'da Bari'nin düşüşüyle bu zafere de ortak oldu⁴³. Kardeşler, karşılıklı olarak bu yardımları oldukça düzenli bir şekilde organize ediyorlardı. Bari'nin ele geçirilmesinin ardından Guiscard, kardeşinin Palermo kuşatmasına destek olması amacıyla bir donanma hazırladı. Bu hazırlıktan Palermo için Roger'un planlamalarını daha önceden yaptığını ve

³⁹ Aydın Çelik, *Kuruluş Dönemi Fatimîler Devleti*, Ankara 2007, s. 87.

⁴⁰ Michael Brett, *The Rise of Fatimids, the Medieval Mediterranean*, Brill, 2001, s. 239.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. Abdulkerim Özaydın; Ahmet Ağırakça), İstanbul 1986, C. 8, s. 284-286; Anonim, *a.g.e.*, s. 170-172.- Ahmad, *a. g. e. s.*, 27.

⁴² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. 10., s. 170; Ahmad, *a. g. e.*, s. 51; Işıltan, *a. g. m.*, s. 595; Edmund Curtis, *Roger of Sicily and the Norman Lower in Italy*, New York 1912, s. 66.

⁴³ Ahmad, *a. g. e.*, s. 51.

Sicilya'yı adım adım nasıl ele geçireceğini hesapladığını anlayabiliyoruz. Tüm bunları önümüze koyduğumuzda Roger'in Sicilya'yı ele geçirmek için attığı adımları, tesadüflerle değil mantıklı bir askeri strateji kurgulayarak başardığını bizlere gösterir.

1071 Temmuz'unda Calabrialı ve Grek askerlerinde için de olduğu Norman donanması, Bari'den Palermo'yu kuşatmak üzere ayrıldı. Roger, Bari kuşatması için yardım ettiği Ağabeyinden Palermo kuşatması için destek alıyor hatta bizzat o da bu kuşatmaya katılıyordu. Hem karadan hem de denizden kuşatma altına alınan Palermo, karşısında iki büyük Norman şefini bulmuştu. Roger ve Robert Guiscard'ın yanı sıra bu şehrin kuşatmasında yine kuzenleri Serlo da önemli bir rol üstlenmişti. Palermo, aylarca süren Norman kuşatması karşısında erzak yetersizliği ve salgın hastalıklar karşısında çaresizliğe düşmüştü. Sonuç olarak 1072 yılının ocak ayının sonunda Palermo, Normanlara teslim oldu. Teslim koşulları olarak Palermo halkının can güvenliği ve inanç özgürlüğü güvencesi istenmişti. Roger, bu talepleri kabul ederek Palermo'yu teslim aldı⁴⁴.

Palermo, Müslüman-Arapların idaresi altındaki Sicilya'nın başkentiydi. Palermo'nun düşüşü onlar için büyük bir kayıp olmuştu. Palermo'nun düşüşü onların adadaki egemenliklerinin sona erdiğinin tescili olarak da düşünülebilir. Nereden bakarsak bakalım Sicilya'da Müslümanlar için bir çöküş Normanlar için ise tam bir galibiyet idi.

Palermo halkı Normanlara teslim olurken bazı şartlar öne sürmüşlerdi. Bu taleplerinde can ve mal güvenliği, inanç özgürlüğü ve kendi kanunlarına ve adetlerine göre yargılanma ve idare edilmeyi şart koşmuşlardı. Robert de Guiscard ve Roger, bu taleplerini geri çevirmedi ve bu şartları kabul ederek şehri Müslümanlardan teslim aldılar. Guiscard, hemen şehre bir Norman valisi atadı. Ancak bu valiyi Müslüman-Arapların talep ve yaşamlarına uygun bir unvan olan "Ammiratus" veya "Emir" unvanıyla atadı⁴⁵ ve bir de Palermo'da saray yapılması için talimat verdi⁴⁶. Şehrin idarecisine böyle bir Arap unvanının verilmesi Palermo'nun önceki sahiplerine bir jest olarak yapılmışa benziyor. İki yüz yıla yakın bir süre Sicilya'ya egemen olmuş bu toplumun taleplerini geri çevirmeyen Normanlar öyle görünüyor ki bu tarz

⁴⁴ İbrahim Altan, *İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993, s. 78; Ahmad, a. g. e., s. 67; J.J. Sounders, *Medieval History Of İslam*, London, 1965, s. 155.

⁴⁵ Robert'in atadığı bu valinin ismi, Peter the Dacon idi. Peter, bu Arap unvanını sadece üzerinde taşıyacak bir kişi değildi. Bundan daha da ötesi Peter Arapçayı bir Arap kadar iyi konuşup anlayabiliyordu. Robert Guiscard'ın bu davranışı onun ne kadar derin düşünüş politikası üretebilen bir kişi olduğuna iyi bir kanıttır. Bk. Jeremy Johns, *The Arabic Administration in Norman Sicily: The Royal Diwan*, Cambridge 2002, s. 33.

⁴⁶ Curtis, a. g. e., s. 68; Francis Marion Crawford, a. *The Rulers of the South (Sicily, Calabria, Malta) New York 1901*, s. 232.

davranışlarıyla ada halkının saygınlığını kazanmaya başladılar. Bu yaklaşım, dönem itibariyle istilacı olarak Sicilya'da görünen Normanların adada kalıcı olmalarına da katkı sunmuş olmalıdır. Orta Çağ'da altın çağını yaşayan İslam Medeniyeti Müslümanların özellikle kentlerde yaşayan Akdeniz havzasındaki kentlerde yaşayanlarının entelektüel dünyanın temsilcileri olduklarını biliyoruz. Norman Sicilya'sında onlara değer verilmesinin nedenlerinden biri de buydu şüphesiz. Müslüman ahalinin adanın önemli ve büyük kentlerinde yaşadıkları, köylerde ziraatla uğraşanlarının olduğunu, hatta Sicilya Krallığının başkenti olan Palermo'da birçok camiinin var olduğundan sonraki yıllarda adayı ve Palermo'yu bizzat ziyaret eden ünlü gezgin İbn Cübeyr, bizleri haberdar etmektedir⁴⁷.

Sicilya'da köklü ve saygın Arap kabileleri de vardı. Özellikle başkent Palermo'da Kureyş ve Kays gibi Arapların önde gelen kabilelerinin mensupları da bulunuyordu. Berberî kabilelerinden de Hevvar, Levate ve Zegvete'ye mensup aileler Sicilya'ya yerleşmişti. Roger, Sicilya'da nüfusu demografik olarak dengelemek amacıyla Fransa'dan, İtalya'dan ve Yunanistan'dan getirttiği göçmenleri adaya yerleştirdi⁴⁸.

Roger'in eşi Kontes Adelaide, burada erkin Roger de Hauteville'nin neslinden devam etmesini sağladı. Kont Roger'un üç eşinden sonuncusu olan Adelaide, Lagurialı Aleramid ailesinin bir üyesi olan Manfred del Vasto'nun kızıydı. 1075 yılında dünyaya gelen Adelaide, Kont ile evlendirilmişti. Kont Roger'in ölümü üzerine dul kalan Adelaide, iki küçük oğluna sırasıyla naiplik yapmak zorunda kaldı. 1101'den 1111'e kadar Sicilya ve güney İtalya'daki Calabria bölgesini onların adına yönetti⁴⁹. Hauteville hanedanının halefleri, artık Norman kanının yanı sıra Adelaide ile birlikte yarı yarıya da İtalyan kanı taşıyor olacaklardı.

Adelaide, 1101'den 1105'e kadar oğullardan büyük olanı Simon adına naiplik yaptı. Ancak Simon 1105'te öldü. Bunun üzerine Simon'un küçük kardeşi olan Roger, Roger II. unvanıyla Kont olarak ilan edildi. Adelaide, 1105'ten 1111'e kadar da II. Roger'in adına

⁴⁷ İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, (Çev. İsmail Güler), İstanbul 2003, s. 249.

⁴⁸ Amari, *a. g. e.*, V. 3, s. 210-211; Altan, *a. g. e.*, s. 83.

⁴⁹ Alan V. Murray, "Adelaide del Vasto (d.1118)", *The Crusades Encyclopedia*, (Ed. by Alan V. Murray), California, 2006, s. 15.-Curtis, *a. g. e.*, s. 100.

naiplik yaptı⁵⁰. Adelaide, ilk olarak hükümet merkezini Palermo'ya taşıdı ve bu dönem itibariyle Palermo, Sicilya Kontluğunun idari merkezi oldu⁵¹.

II. Roger, annesinden idareyi tek başına aldı ve Sicilya Krallığını Avrupa siyasetinde söz sahibi haline getirdi. Daha da ötesine geçerek Papalık seçimlerine müdahil oldu. Papa İnnocent II ve Anacletus arasındaki seçimde Anacletus'tan krallığın onaylanması ve Papa olması durumunda onun tarafından taç giydirilmesi konusunda vardığı mutabakat neticesinde Anacletus'u seçimde destekledi⁵². Roger, seçim sonucunda istediğine ulaştı ve Anacletus Papa seçildi. Bunun ardından II. Roger, 1130 Noel'inde Papa Anacletus'un elinden tacını Palermo'da giydi. Papa onu ve tacını, "Tanrı'nın inayetiyle, Sicilya, Apulia ve Calabria'nın Kralı, Hıristiyanların koruyucusu ve yardımcısı, Büyük Kont Roger'in oğlu ve Halefi" olarak kutsadı⁵³. Krallığın merkezi olan Palermo bu olay neticesinde sahip olduğu değerleri de yükselmekle kalmadı. Artık Krallığın değişmez başkenti olduğunu da ispatlamış oldu. Madden sahip olduğu değerlerinin yanına manen de değer katmış oldu.

Roger, Bizans'ın içinde olduğu bu durumu çok iyi değerlendirerek amcası Robert de Guiscard gibi İtalya'daki Birindisi Şehri limanından Korfu'ya doğru hareket ettiğinde tarih, 1147 sonbaharıydı. Roger, Korfu'yu ele geçirdikten sonra Bizans'ın Yunanistan yarımadasındaki en zengin şehirlerinden olan Korinthos ve Thebai'yı işgal etti. Bu şehirler, Bizans'ın ipek sanayisinde önde gelen önemli merkezlerindendir⁵⁴. Bu şehirlerin ele geçirilmesinde II. Roger'in çok zorlanmadığını anlıyoruz. Bunun nedeni ise; Bizans İmparatorluğu'nun almış olduğu yüksek vergiler nedeniyle bölge halkının yönetimden hoşnut olmamasıydı. Khoniates'e göre Bizans vergi memurları oldukça katı ve baskıcıydılar. Halk, üzerinde kurulan bu baskı ve zulme daha fazla dayanamayarak istilaya gelen Norman kuvvetlerine karşı koymadan teslim olmayı tercih etmişlerdi⁵⁵.

⁵⁰ Ahmad, *a. g. e.*, s. 54-55.-Moreno, *a. g. m.*, s. 185; Hollister, *a. g. e.*, s. 160; Richard Barber, *The Penguin Guide to Medieval Europe*, Suffolk 1984, s. 205.

⁵¹ Ahmad, *a. g. e.*, s. 55; Charles Homer Haskins, *The Normans in European History*, Cambridge 1915, s. 160; Hunke, *a. g. e.*, s. 293.

⁵² Curtis, *a. g. e.*, s. 134-136.

⁵³ Haskins, *a. g. e.*, s. 211; Ahmad, *a. g. e.*, s. 55; Moreno, *a. g. m.*, s. 185; G. A. Loud, "Sicily in the Twelfth Century", *Cambridge Medieval History*, V. 4-2, Cambridge 2008, s. 442.- Hare, *a. g. e.*, s. 375; Curtis, *a. g. e.*, s. 136; Bazancourt, *a. g. e.*, 10. Bölüm, s. 321.

⁵⁴ Niketas Khoniates, *Historia*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 49; İonnes Kinnamos, *Historia*, (Haz. Işın Demirkent), Ankara 2001, s. 73; Georg Ostrogrosky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 2011, s. 354; Haskins, *a. g. e.*, s. 223.

⁵⁵ Khoniates, *a. g. e.*, s. 50; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), C. I, Ankara 1992, s. 228; Crawford, *a. g. e.*, s. 264.

Bu arada II. Roger'in filo komutanı Antakyalı Goerge idi. Bölge halkı, şehir kuşatılınca onunla pazarlık yapmış ve Norman askerlerini şehirlere sokmuşlardı⁵⁶. Roger, Yunanistan kıyılarını, bölgedeki gemileri ve bunların dışında ne varsa hepsini yağmalattı. Gemileri buralardan edinmiş olduğu ganimetlerle doldu. Birçok kadın ve çocuk esir aldı. Bunların arasında dokumacılıkta mahir olan esirleri Palermo'ya gönderdi. Bu kadınların çoğu ipekli dokumada çalışan tezgâh ustasıydılar⁵⁷. Bu yolla Bizans'ın ipek dokumacılığı sanayisi Sicilya üzerinden Avrupa'ya da yayıldı⁵⁸. Sicilya üzerinden İtalya'ya yayılan ipek dokumacılığı ve giyim-kuşam sanayi aynı zamanda İslam sanatının da Avrupa içlerine doğru yayılmasına katkı sunduğu kabul edilebilir. Bugün dünya giyim-kuşam modasının önemli bir merkezi İtalya'dır. Bu özelliğinin tesadüfi bir durumdan kaynaklanıyor olması mümkün olamaz.

II. Roger'in veziri Antakyalı Sicilya Krallığında önemli hatta ikinci adam olma noktasına gelmişti. Kralın, George'a karşı diğer adamlarından daha farklı bir yaklaşımı olmuş, onun sahip olduğu yeteneklerin de farkında olarak ona İslâm devlet geleneğindeki vezirlik (Chancellor) makamını vermişti. Kralı onun bu sahip olduğu özelliklerden yararlanmıştı. Özellikle İfrikiyye üzerine yönlendirdiği seferlerden birçok zafer elde etti. Antakyalının ölümü, Roger ve Sicilya krallığı için büyük bir kayıp olmuştu⁵⁹. İbnü'l-Esir, George'un ölümünden bahsederken Kral Roger için önemini de belirtiyor. Onun hakkında şöyle diyor: "*Sicilya Kralının yanında onun yerini dolduracak vasıfta başka şahıs yoktu.*" Onun bu ifadesinden de açıkça anlaşılıyor ki Roger'in vezirlik makamına kadar yükselttiği George, sade bir donanma komutanı olmaktan çok öteye geçmiş biriydi. Ayrıca George, Zırîler'in de emrinde çalışmıştı. Dolayısıyla İslami devlet geleneğini de çok iyi bildiği ortadır. Getirildiği bu makamın ihdasında da kendi bilgi ve tecrübeleri etkili olmuş olabilir⁶⁰.

George, kendisi tarafından Palermo'da yaptırılan kiliseye⁶¹ (1139-1143) gömüldü. Ayrıca bu kilisenin duvarlarındaki mozaik üzerine Hz. Meryem'in ayakları önünde diz çökmüş halini ve Kral Roger'in Hz. İsa'nın eliyle taç giydirilişi resmedilmişti. Curtis, onun bu resimdeki fiziksel özelliklerine bakıldığında bir Yahudi gibi olduğunu belirtmektedir. Onun

⁵⁶ İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 131.

⁵⁷ Khoniates, *a. g. e.*, s. 50.51; İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 131.

⁵⁸ Ebru Altan, *II. Haçlı Seferi.*, Ankara 2003, s. 46; Runciman, *a. g. e.*, C. 1, s. 229.

⁵⁹ İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 131.- Curtis, *a. g. e.*, s. 256.- Haskins, *a. g. e.*, s. 226

⁶⁰Bk. İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 131.

⁶¹ İbn Cübeyr, bu kiliseyi 1185'te ziyaret etmişti. İbn Cübeyr, Hıristiyanların Noel Kutlamalarında kiliseye gitmiş ve hem Sicilya Hıristiyanlarının bu kutlamalarını hem de Kilisenin mimari özelliklerini izlemişti. O dönemde bu kilisenin "Antakyalı" adıyla anıldığını bildirirken kilisesinin ihtişamından da oldukça etkilendiğini ifade ediyordu. Bk. İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 250.

aslen bir Yahudi olması da mümkün olabilir. Ancak kilise yaptırmış olmasına bakılırsa aslen öyle olsa da samimi bir Hıristiyan olduğu kesindir⁶². Antakyalı George'un başkente yaptırmış olduğu

Kral Roger, bu yaşananların ardından kısa bir süre sonra 17-26 Şubat 1154 tarihleri arasında yakalandığı ağır bir hastalık sonucu öldü⁶³. Kral, Palermo'da ölmüştü. Ancak kendisi için daha sağlıklıken 1145 yılında bir lahit mezar hazırlanmıştı. Bu lahit Cefalu'da bulunuyordu. Kral'ın nâşi bu lahite konuldu. Daha sonra II. William, Kralın lahitini Palermo Katedrali'ne taşıttı⁶⁴. 1105'ten itibaren resmen 1111'den sonra ise fiilen Sicilya tahtını idare etti. Sicilya Kontu olarak geçtiği tahtını, krallık tahtına dönüştürmek gibi oldukça büyük bir başarı yakaladı. Babası Kont I. Roger'in bıraktığı topraklara yenilerine ekleyerek Krallığın sınırlarını genişletti. Güney İtalya ve İfrikiyye toprakları, Sicilya Krallığı'nın sınırları içine katıldı.

II. Roger ve hatta oğlu I. William, Latince ve Arapçayı çok iyi biliyor ve konuşuyorlardı. Özellikle II. Roger, bu konuda çok ileri seviyeydi⁶⁵. Kral, kendi özel hayatında Müslüman-Arap kültüründen birçok ayrıntıyı kullanıyordu. En başta kıyafetlerini Müslüman-Arap sultanları gibi hazırlatıp giyiniyordu. Yaptırdığı manastır, kilise vb. yerlerde Arap, Grek ve Frenk üsluplarının harmanlanmasını büyük bir zevkle izliyordu. Bunun bir örneği Palermo'daki Kiddis Yuhanna manastırındaki süslemelerdir. Bu manastır süslemeleriyle bir camiden ayırt edilemeyecek durumdaydı⁶⁶. Özellikle Palermo şehri, İslami sanat, mimari ve şehircilik anlayışının izlerini diğer şehir ve yerleşkelerden daha fazla taşıyordu. Bunun yanı sıra Grek sanat anlayışını da en az İslami öğeler kadar buradaki yapılarda ve sanat eserlerinde görebilmek mümkündür. Hatta her iki anlayışın muhteşem sentezleriyle birlikte gelişen bir Norman sanatından söz etmek daha doğru olur. Burada şekillenen sanat öğelerinin gelişimiyle kuzeyde yani İtalya ve Avrupa'da daha sonralar ortaya çıkacak olan sanat üsluplarının temelleri atılmış oluyordu. Bu gelişmelerin temelinde hiç şüphesiz ki II. Roger'in yönetim anlayışının büyük rolü vardır.

⁶² Curtis, *a. g. e.*, s. 258.

⁶³ Romuald of Salerno, *Chronicon*, (Trs. G. Loud- Thomas Wiedemann), Manchester 1998, s. 221; İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 163; Kinnamos, *a. g. e.*, s. 91; Curtis, *a. g. e.*, s. 295.

⁶⁴ Romuald, *a. g. e.*, s. 221, Curtis, *a. g. e.*, s. 295.

⁶⁵ Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, London 1953, s. 612; Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, C. I, (Çev. Abdurrahman Aliy), Ankara 2007, s. 38.

⁶⁶ Moreno, *a. g. m.*, s. 186; Haskins, *a. g. e.*, s. 241.

Kral'ı, bir türlü Maio'nun azli için ikna edemeyen Bonellus ve gurubu, daha fazla beklemeden Maio'yu ortadan kaldırmak için hareket geçti. Gizlice Palermo'ya gelen bu gurup Maio'yu takibe başladılar ve onun geceleri sık sık yakın dostu Piskopos Hugh'a gittiğini tespit ettiler. Ayrıca Matthew, Maio'nun kızını kendisine eş olarak alacağını da bu guruba ilan etti. Maio'yu öldürdükten sonra onu kendisine eş yapacağını ve baronların ona bu amaç için yardım etmeleri konusunda onlarla uzlaştı⁶⁷. Nihayet 1160 yılının Kasım ayı içerisinde bir gece Maio, sadık dostu olan Palermo Piskoposunun evine gitti. Suikastçılar ise onun kullandığı yolu biliyorlardı. Bu yol, saray ile Piskoposun evi boyunca uzanan "Via Coperta" caddesiydi. Caddenin en daraldığı noktada suikast için pozisyon alındı. Bunu organize eden Matthew Bonellus, idi. Matthew da dâhil tüm suikastçılar, birer şövalye gibi giyinmişler ve silahlanmışlardı. Daha sonra Piskoposun evinden çıkan Maio, suikastçıların saklandığı caddenin en dar yerine gelince saldırganlar, birden önüne çıktılar. Maio'dan intikam almak için bekleyen tüm soylular oradaydı. Matthew ve diğerlerinin kılıç ve bıçak darbeleriyle Maio, hemen orada öldürüldü⁶⁸.

Maio'nun böyle bir suikast sonucu sokak ortasında öldürülmesi gece yarısı Palermo'yu ayaklandırmıştı. Tüm halk, bu saldırıdan haberdar oldu ve şehri bir anda huzursuzluk ve panik kapladı. Kral da kısa süre sonra olanlardan haberdar oldu ve Maio'nun ölümü, onu adeta öfkeden çılgına döndürdü. Suikastçılar, bu durumda daha fazla şehirde kalamayacaklarını anladılar ve hemen Palermo'yu terk ederek Matthew Bonellus'un Caccamo'daki şatosuna sığındılar⁶⁹.

Bu olay gerçekleşikten birkaç ay sonra (9 Mart) hapiste tutulan bazı baronlar ve tutsaklar hapisten çıkarıldı. Bunlar, silahlandı ve Kral'ın sarayını kuşatıp Kral William'ı da konsül toplantı odasında tutsak ettikten sonra onu bir hapisaneye koydular. İsyancıların başında II. Roger'in gayri meşru oğlu Simon (Taranto Prensi), Dük Roger'in gayri meşru oğlu Lecceci Tancred vardı. Daha sonra Kraliçe ve çocuklarını sarayda bir odada tuttular. Sicilya Krallığı, korkunç bir kargaşanın içine birkaç gün içinde düşmüş oldu. Saray saldırganlar ve işgalciler tarafından yağmalandı⁷⁰. Bu arada şehirde Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında

⁶⁷ Falcandus, Maio'nun Banellus'a karşı sanki oğluymuş gibi bir sevgi beslediğini ve kızını onunla evlendirmek amacıyla nişanlandığını belirtiyor. Bk. Hugo Falcandus, *The History of the Tyrants of Sicily by Hugo Falcandus* (Trs. G. Loud- Thomas Wiedemann), Manchester 1998, s. 86.

⁶⁸ Romuald, *a. g. e.*, s. 229; Falcandus, *a. g. e.*, s. 97; Curtis, *a. g. e.*, s. 427; Ahmad, *a. g. e.*, s. 59; Henry Galley Knight, *The Normans in Sicily*, London 1838, s. 64.

⁶⁹ Falcandus, *a. g. e.*, s. 97; Knight, *a. g. e.*, s. 65.

⁷⁰ Romuald, *a. g. e.*, s. 230; Falcandus, *a. g. e.*, s. 98.

bir çatışma patlak verdi. Birçok Müslüman'ın evi ve malları yağmalandı. Bir o kadarı da bu çatışmalarda katledildi⁷¹.

Bu çatışmanın patlak vermesi tesadüfi veya anlık gelişen bir olay gibi durmuyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi Maio ve Kral'ın Krallığın Müslüman tebaasına karşı tıpkı babası II. Roger ve dedesi I. Roger gibi özel ilgisi vardı. Onları devlet kademelerinde ve özellikle de sarayında barındırıyorlardı. Maio da tıpkı Kral'ı gibi hatta ondan da fazla olmak üzere Müslümanları, koruyup gözetiyordu. Falcandus ve Romuald'ın bu konuda geniş anlatımları mevcut. Bu nedenle muhtemeldir ki, isyancı gurup suikastın gerçekleştiği gece ve sonrasında hem başkentin kargaşaya sürüklenmesi hem de Müslümanların Kral ve saray üzerindeki etkinliklerinin kırılması için Hıristiyan halkı bu konuda kışkırtmışlardı. Gerçekleşen tüm bu olaylar bize şunu, işaret ediyor⁷².

İsyancılar, Kral I. William'ı tutsak ettikten sonra oğlu Apulia Dükü Roger'i bir ata bindirip şehirde tur attırarak onu yeni kral ilan ettiler. Bu yolla şehir halkı üzerinde baskı kurup korkutmak istiyorlardı. Tabi bir de Kral William'ı tahtından indirmek istiyorlardı. Dük Roger, ertesi gün yine at sırtında şehri dolaştı. Şehir yağmalara, cinayetlere ve katliamlara teslim olmuş durumdaydı. Palermo'da başlayan bu kargaşa tüm Sicilya'ya yayılmak üzereydi. Halk içinde Kral'a karşı olanlar kadar olmayanlar da vardı. Özellikle de halk arasında Sicilya Krallığı taraftarları, oldukça fazlaydı. Halkın isyancı ve yağmacılara karşı artan rahatsızlığı Matthew ve onun gurubunu da tedirgin etmeye yetti. Tam bu sırada Syracuse Piskopusu Richard, Salernolu Piskopos Romuald, Messinalı Piskopos Robert ve Mazzaralı Turstan, insanlara çağrıda bulundular. Bu çağrıda isyancılara karşı çıkmalarını, onlara karşı savaşmalarını ve Kralları olan William'ı kurtarmalarını telkin ettiler. Bu çağrı, halk arasında hemen karşılık buldu. İnsanlar, silahlanarak isyancılara karşı atağa geçtiler. Halk, sarayı kuşattı ve isyancıları Kral'ı bırakıp isyana son vermeleri konusunda uyardılar. Halkın karşısında tutunamayacaklarını anlayan isyancılar, Kral'ın ayaklarına kapanarak ondan af dilediler. Kral, tutulduğu kuleden halkının karşısına geçti ve onlara kendisini kurtardıkları için teşekkür etti. Daha sonra; evlerine dönüp daha önce olduğu gibi barış içinde yaşamalarını söyledi⁷³. Bu arada Apulia Dükü olan oğlu Roger, halkın Kralı kurtarmak için saraya

⁷¹ Romuald, *a. g. e.*, s. 228-230.

⁷²Bk. Romuald, *a. g. e.*, s. 228-230; Crawford, *a. g. e.*, s. 274; Norman, *a. g. e.*, s. 152.

⁷³ Kral'ın yapmış olduğu konuşmadan, bizler şunu anlayabiliyoruz. Kral, düştüğü bu esaretten şehir halkının tamamının desteği ile kurtulmuş olmalıdır. Çünkü Müslüman halk tarafından zaten sevilen bir Kral ve yönetim iş başındaydı. Şehirdeki kargaşa esnasında bilinçli olarak kışkırtıldıklarını düşündüğümüz Hıristiyan halkın

saldırıldığı esnada gözüne yakın bir yerden ok yarası almıştı. İsyancılara katılan bu hain evlat almış olduğu bu yara nedeniyle birkaç gün sonra öldü⁷⁴.

Tüm bunlar yaşanırken isyancılar, Palermo'dan kaçtıkları halde hem Sicilya'da hem de güney İtalya'da Kral'a karşı hareket etmeye devam ediyorlardı. Özellikle İtalya'da Loritello Kontu Robert, Kont Gilbert ve Kont Bohemond isyanlarını sürdürüyorlardı. Bunun yanında Kont Roger Sclavus, kuzey İtalya'da Sicilya'ya karşı sefer düzenlemek için çaba harcıyor ve Müslüman ahaliden kimi bulsa oracıkta katlediyordu. Bunları duyan Kral, önce İtalya'ya Salerno Piskoposu olan Romuald'ı gönderdi. Onun aracılığı ile isyancıları, tekrar kendisine bağlıklarını ve itaatlerini sunmak üzere Palermo'ya davet etti. Anlaşılan Kral, onları Palermo'da ele geçirip işlerini bitirmek istiyordu. Fakat onlar, Kral'ın bu taleplerine olumlu yaklaşmadılar. Bunun üzerine Kral, ilk olarak Matthew Bonellus'u yakalatıp Palermo'da hapse attırdı. Kral William, yaşananların hesabını sormaya başlamıştı. Hazırladığı bir orduyu da Bonellus'un sarayının ve şatosunun bulunduğu Piazza'ya gönderdi ve burasını yerle bir ettirdi. Kral William, daha sonra İtalya'ya geçti. Buradaki düşmanlarını teker teker saf dışı etti. Son olarak da en zalimleri ve tam bir Müslüman düşmanı olan Roger Sclavus Butera'da sıkıştırdı. Butera şehri, oldukça korunaklı bir şehirdi. Uzun süren kuşatmadan her iki tarafta bir netice alamadı. Bunun üzerine Kral William, Roger Sclavus ve adamlarını her şeylerini aldıktan sonra burayı boşaltıp gitmelerine izin verdi. Böylece Roger tehlikesi de savuşturulmuş oldu. Kral William, ülkesinin huzurunu bozan tüm düşmanlarından kurtulmanın zaferiyle Sicilya'ya geri dönüp Palermo'daki sarayına yerleşti⁷⁵.

Tüm bu yaşananlar I. William üzerinde derin etkiler bırakmışa benziyor. Tabii Sicilya halkı da aynı durumda olmalıydı. Kral, tabiatı gereği bu olaylardan sonra tekrar sarayına kapanacak ve burada şairlerle, filozoflarla vakit geçirecektir. Palermo'da kendisine çok güzel bir saray yaptırdı. Bu sarayın adı, La Zisa idi. Kral, tüm yaşananlara rağmen sarayında Müslüman ve Yahudileri bulundurmaya devam etti. Onlarla ve Grek asıllı saray hizmetlileriyle vakit geçirmekten keyif alıyordu⁷⁶. William, halkına daha önce dedesi ve babasından miras aldığı gibi eşit davranmaya devam etti. Hatta özellikle de Müslümanlara

Müslümanlarla çatışmasının altında yatan sebep de bu olmalıdır. Norman Kralı'nın halkına daha önce olduğu gibi huzur ve barış içinde yaşamalarını emretmesinden de anlaşılabilir. Muhtemeldir ki Kral'ı bu esaretten Müslüman ve Hıristiyan ahali birlikte kurtarmışlardı.

⁷⁴ Romuald, *a. g. e.*, s. 230-231; Falcandus, *a. g. e.*, s. 114; Knight, *a. g. e.*, s. 67.

⁷⁵ Romuald, *a. g. e.*, s. 231-232; Curtis, *a. g. e.*, s. 429.

⁷⁶ Ahmad, *a. g. e.*, s. 60.

karşı katliamlar yapan Roger Sclavus'u saf dışı etmesindedir belki de William, Müslüman ahali tarafından sevilirdi. Kral William'ın da Müslüman ahaliye karşı sevgisi olduğu kadar onların kültürlerine karşı ilgisi de vardı. Hatta öyle ki onun sarayı Doğudaki haremleri andırıyordu⁷⁷. Kral I. William da tıpkı II. Roger gibi Arapça lâkap kullanıyordu. Onun lakabı "el-Hâdi bi-Emri'l-lah idi"⁷⁸.

Kraliçe, kendisi ve oğlu adına iktidarlarını sağlama almak için Sicilya soylularından uzak duruyor ve idareye kendi kanından veya ülkesi İspanya'dan getirdiği kişileri alıyordu. Bunlardan biri de vezir veya şansölye (Chancellor veya Emir'ul-Umerâ) olarak atamak için yine Kraliçe, kendisiyle kan bağı olan Perche Kontu'nun oğlu Stephen'ı Palermo sarayına aldı⁷⁹. Bu kargaşa döneminde, Müslüman halka karşı açıktan tavır alındı. Özellikle de on kişilik meclis tarafından saraydaki ve devlet kademelerindeki Müslümanlar, inançlarından vazgeçip Hıristiyan olmaları için zorlandılar. Bu baskılar sonucunda birçoğu, ihtida ederek Hıristiyan oldu. Bu dönemde halk üzerindeki baskı artmıştı. Halk arasında daha önceden ortaya çıkan huzursuzluk ve çatışma ortamı yeniden belirmişti. Fakat Kraliçe, Müslüman halkı yine de korumaya çalışıyordu. Müslümanların cezalandırılmaları Hıristiyan halk arasındaki bir gurubu memnun ediyordu, Özellikle de Lombardları⁸⁰. Palermo'daki Hıristiyan ahalinin bir kısmı Norman sarayında inançlarını gizleyen ve Müslüman olup da Hıristiyan'mış gibi davranarak saraydaki mevkilerini ellerinde tutanların olduğundan, hatta saraydaki kölelerin Müslüman olan başka köleleri satın alarak onları görünüşte Hıristiyan ama aslında Müslüman olarak kalmalarını sağladıklarını iddia ederek Saray'a başvurular⁸¹.

1169 yılına gelindiğinde Kraliçe'nin yerinde olarak yapmış olduğu hamleler netice verdi. Özellikle de Palermo ve Salerno piskoposlarının yardımıyla on kişilik soylular meclisi etkisizleştirdi. Kraliçe, bu hamlenin ardından rahat bir nefes alabildi. Bu tarihten itibaren Kral II. William ve annesi Kraliçe Margaret, beraberce idareye tam anlamıyla hâkim olmaya başladılar. Fakat vezir (Chancellor) olan Stephen'a karşı Sicilya halkının ortak bir karşı duruşu gelişmişti. Bu karşıtlar arasında, soylular, bürokratlar ve halk da vardı. Hatta Müslümanlar dahi bu karşıtlığın içinde yer aldılar. Stephen, hem sevilmeyen Kraliçe'nin yakını hem de bir İspanyol idi. Stephen, kendinden önceki Vezire (chancellor) neler olduğunu

⁷⁷ Crawford, *a. g. e.*, s. 271.

⁷⁸ Ahmad, *a. g. e.*, s. 63.

⁷⁹ Romuald, *a. g. e.*, s. 240; Falcandus, *a. g. e.*, s. 161.

⁸⁰ Ahmad, *a. g. e.*, s. 72.

⁸¹ Falcandus, *a. g. e.*, s. 168-169.

biliyordu. Durumun fakında olarak Roma'ya gitme bahanesiyle Sicilya'dan ayrıldı. Bir daha da geri dönmedi. Stephen'ın yerine bir vezir (chancellor) atanmadı. Onun yerine daha az yetkileri olan yardımcı vezir (vice-Chancellor) atandı. Bu görev, Matthew Ajelo'ya verildi. Soylular meclisine Palermo Piskoposu Walter of the Mil de dâhil edildi ve bu konsil tamamen idarenin eline geçti⁸².

Kraliçe ve genç Kral William, isyancılarla bir süre daha mücadele etmeye devam ettiler. Bu mücadelelerinde onlara en büyük destek "vice-Chancellor" olarak atadıkları Matthew'dan geldi. Bu arada Kraliçe'nin kardeşi Henry, Reggio şehrinde tutsak edilmişti. Henry'yi tutsak alanlar yine Norman soyluları idi. Tekrar bir isyanla karşı karşıya kalan Sicilya Krallığı, Matthew'in zamanında müdahalesiyle bu isyana son verebildi. Matthew, kuzeyde Apulia'daki donanmanın komutanı olan ve aynı zamanda Kraliçe ile de kan bağı bulunan Gilbert Gravina'yı Messina'da buluşmak üzere çağırdı. Matthew, yanında Kral II. William ve Kraliçe Margaret ile beraber, Messina'ya gitti. Burada buluşan iki kuvvet, Reggio şehrini ele geçirdi. Kraliçe'nin kardeşi Henry'yi kurtardılar. Matthew, isyancı gurubun hem Henry'yi hem de kendisini ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu öğrenince onları yakalayıp hapse attırdı. Bu isyancı gurubun önde gelen isimleri; Kont Richard of Molise, Bartholomew de Parisio ve John de Sinopoli hapse tıkdılar⁸³. Böylece II. William'ın saltanatının düşmanları daha o idareyi fiilen ele almadan önce etkisiz hale getirilmiş oldular. Daha sonra Kraliçe kardeşi Henry'yi ülkesine geri gönderdi. Giderken de ona 1.000 altın verdi⁸⁴.

Sicilya'da son yıllarda halk arasında kışkırtmalar sonucunda patlak veren çatışmalar olsa da yine de toplumda birlikte yaşama kültürünün devam ettiği anlaşılıyor. Bu çatışmalarda özellikle Müslüman halk, daha özeldede ise Norman Sarayı'ndaki Müslüman görevliler hedef alınmış olsa da 1169 yılında Kraliyet merkezinin gücü yeniden ele almasıyla birlikte durum II. Roger ve I. William'ın dönemlerindeki günlere geri döndü⁸⁵. Bu arada Palermo sarayındaki Müslümanların etkinlikleri sürüyordu. Sicilya Müslümanlarının önde gelen isimlerinden biri

⁸² Ahmad, *a. g. e.*, s. 60., 72; Romuald, *a. g. e.*, s. 242.

⁸³ Romuald, *a. g. e.*, s. 242.

⁸⁴ Falcandus, *a. g. e.*, s. 196. Öyle anlaşılıyor ki Kraliçe, Mattew'nun idaresinden memnundu ve onun sadakatini görünce artık Henry'ye de ihtiyacı kalmamış oluyordu. Ayrıca kendi yakınlarının sarayda bulunması, tepkilere neden olabiliyordu. Bu nedenlerden dolayı olsa gerek Henry, İspanya'ya geri gönderilmişti.

⁸⁵ Ahmad, *a. g. e.*, s. 60.

olan ve İbnu'l-Hacer diye bilinen Seyyid Ebu'l-Kasım b. Hammud'un⁸⁶ Norman Sarayı'ndaki Müslümanlar üzerinde etkisi vardı. Fakat kendisi Palermo'daki çatışmalardan sonra bir süre ev hapsinde tutulmuş, mallarının bir kısmı da yağmalanmıştı. Kral, bir süre onu saraydan uzak tutmuş ancak Krallık yönetimi sakinleşince onu tekrar eski konumuna yükseltmişti⁸⁷.

Donanmaya büyük önem veren II. William'ın Messina tersanesinin yanı sıra Palermo'da da büyük bir tersanesi vardı⁸⁸.

İbn Cübeyr'in II. William'ın Bizans üzerine yapacağı saldırının hazırlıklarına şahitliği sadece bunlarla sınırlı değildi. O, Termini şehrini gezerken şehir valisinin karşısına çıkartılmıştı. Bu vali, onlarla Arapça konuşarak Bizans (Konstantiniyye) hakkında bildiklerini sormuştu. Ayrıca bahar aylarına doğru II. William, tüm limanlara emir göndererek kendi donanmasından önce hiçbir geminin limanlardan ayrılmamasını istemişti ve bunu da İbn Cübeyr, sahildeki insanlardan öğrenmişti. Halk arasında ise, Kralın büyük sefer hazırlığında oluşu biliniyor ancak tam olarak hedefin neresi olduğu tartışılıyordu. Ancak yine de halkın da bu hedefin Bizans olacağı konusunda ortak bir düşüncesi oluşmuştu. Kral'ın bu hazırlıklarıyla ilgili olarak İbn Cübeyr bize değerli bilgiler sunmaktadır⁸⁹.

II. William döneminde Sicilya'yı ziyaret eden Tudelalı (Toledolu) Benjamin, adadan övgü ve hayranlıkla söz eder. Özellikle Palermo'ya büyük övgüler yağdırır. Onun anlattıklarından Palermo'nun yani Kraliyet merkezinin nedenli lüks ve refah içinde olduğu anlaşılıyor. Benjamin'in anlattıklarına göre, şehirde birçok bahçe ve meyve ağaçlarının türlü türlüünün bulunduğu, Kral II. William'ın ise yüksek duvarlarla çevrili özel bir bahçesinin var olduğunu ve içinde altın ve gümüşle kaplı gemisinde haremindeki kadınlarla dolaştığını öğreniyoruz. Benjamin, Sicilya'nın oldukça canlı ve refah seviyesi yüksek bir ada olduğunu belirtirken, bu dönemde Sicilya Krallığı sınırları içindeki bazı şehirlerin de önemlerini belirtiyor. Tudelalı'nın isimlerini telaffuz ettiği birkaç şehir ise; başta Syracuse, Trapani, Marsala, Catania, Petralia ve Messina'dır. Adanın başlangıç noktası olarak gösterdiği Messina'nın ise, dünyanın en güzel varlık ve ürünlerini içerdiğini belirtiyor⁹⁰.

⁸⁶ Ebu'l-Kasım'dan Falcandus, söz ettiği gibi 1185'te Ada'yı ziyaret eden İbn Cübeyr de bahsetmektedir. Falcandus, onun adını Bulcassis olarak veriyor. Ayrıca Ebu'l-Kasım, bir Seyyid olması nedeniyle şecere olarak nesli Ehl-i-Beyt'e dayanmaktaydı. Bk. İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 256; Falcandus, *a. g. e.*, s. 170.

⁸⁷ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 256.

⁸⁸ İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 245.

⁸⁹Bk. İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 241-255.

⁹⁰ Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Benjamin of Tudela, Critical Text*, (Translation and Commentary by Marcus Nathan Adler), London, 1907, s. 78-79.

II. William döneminde Sicilya'yı ziyaret etmiş olan gerek İbn Cübeyr ve gerekse de Tudelalı Benjamin'den II. William dönemine ait çok önemli bilgiler ediniyoruz. Anlattıkları bakımından birbiriyle örtüşen bu iki gezginin verdikleri bilgilerden Sicilya'nın oldukça canlı sosyal, kültürel ve ekonomik bir hayata sahip olduğunu kolaylıkla anlayabiliyoruz.

Kral II. William, ölemeden önce tahtının varisi olarak II. Roger'in kızı, kendisinin halası ve Alman İmparatoru VI. Henry'nin eşi olan Constance'ı tayin etmişti⁹¹. Fakat Sicilya Krallığı'nda II. William'ın vasiyeti üzerine gruplaşmalar oluştu. Bir gurup İmparator'un gelip Sicilya tahtına oturmasını isterken başta halk (hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar) olmak üzere Norman soyluları buna karşı çıkıyorlardı. Constance, resmen idarenin başında olmasına rağmen bu dönemde yanında kimse durmuyordu. Sonuç olarak Palermo halkı, soyluların da desteğini alan II. Roger'in Apulia Dükü olan oğlu Roger'in gayri meşru oğlu Tancred'ı tahta çıkması için davet ettiler. Ocak 1190 yılında Palermo'ya gelen Tancred, Sicilya tahtına oturdu. Tancred'ın Sicilya tahtına çıkmasını, Krallığın ikinci adamı olan Matthew Ajelo ve Papa III. Clements sağladı⁹².

Tancred, aslında güçlü ve otoriter biriydi fakat yaşlıydı. Ayrıca Tancred'ın gayri meşru olması Sicilya Tahtı için onun meşruluğunu sorguluyordu. Sicilya'daki iktidar kargaşası devam ediyordu. Tancred'ın iktidarına karşı birçok isyan gelişti. Bunların yanı sıra daha önce olduğu gibi Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışmalar oldu. Tancred'a karşı isyan etmiş olan Müslümanlar, Palermo'da büyük bir kıyıma uğradılar. Halk arasındaki bu çatışmaların daha önce de gerçekleşmiş olmasından dolayı Müslümanlar, Palermo'yu önemli ölçüde terk ettiler. Birçoğu dağlara çekilirken bazıları da korunaklı kaleleri ele geçirerek oraya yerleştiler. Bu isyancı Müslümanların bir kısmı saraydaki köle Müslümanlar tarafından kışkırtılmışlardı. Köle olanlar ise; çıkan bu isyanda onlara katılarak efendilerinin hükmünden kurtulmak istiyorlardı⁹³. Bu isyan Müslümanların Sicilya'daki sonlarının yaklaştığına işaret etti. Çünkü II. Frederick döneminde, adadaki Müslümanlar, Sicilya'dan sürgün edileceklerdi. Bunların bir kısmı da Luccera'ya sürgün edilerek orada yaşamaya zorlanacaklardı.

Kral Tancred, öldüğünde arakasında henüz daha çocuk olan bir varis bırakmıştı. Bu varis III. William olarak Sicilya Tahtına geçmiş oldu⁹⁴. Fakat bu çocuk Kral adına ne annesi

⁹¹ Curtis, *a. g. e.*, s. 437; Crawford, *a. g. e.*, s. 282-283.

⁹² Ahmad, *a. g. e.*, s. 61; Curtis, *a. g. e.*, s. 437; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan) Ankara 1992, C. III, s. 32.

⁹³ Ahmad, *a. g. e.*, s. 61; Moreno, *a. g. e.*, s. 190; Curtis, *a. g. e.*, s. 437.

⁹⁴ Öztuna, *a. g. e.*, c. 5, s. 413.

Syblle ne de Norman soyluları Sicilya tahtını koruyamayacaklardı. Tancred'ın ölüm haberini alan İmparator Henry, ordusuyla Sicilya'ya doğru hareket etti. İmparator'un ordusu 20.000 askerden oluşuyordu ve bu orduya Ceneviz ile Pisa, donanmalarıyla destek veriyorlardı. Nihayet 20 Kasım 1194'te Henry, Palermo'ya girdi. İmparator, Sicilya tahtının varisi olan III. William ve annesi Syblle'yi, Sicilya donanmasının büyük amirâli Margaritus'u ve Norman soylularını ele geçirdi. Artık Sicilya'da ona karşı koyabilecek bir kuvvet kalmamıştı. İmparator, Sicilya Kraliçesi Sybelle ve oğlu William'ın hayatını bağışladı. III. William, kapatıldığı hapisanede 1198'de öldü. Kraliçe Sybelle ve III. William'ın hayatlarını bağışlayan Henry, ele geçirdiği soylu ve bazı kimselerin gözlerini kör ettirdi. Bunlardan bazılarını da idam ettirdi. Bazılarını ise Almanya'ya sürgüne gönderdi. İmparator, Sicilya'yı sindirmek için sadece istila etmekle yetinmemiş bu uygulamalarıyla korku da salmış oldu⁹⁵. İmparator Henry, Sicilya'ya artık tamamıyla hâkim olmuştu. Kendisi, Sicilya'da "La Cuba Sarayı"na yerleşti. Sicilya'yı tamamen ele geçirmiş olan Germen İmparatoru Henry, 25 Aralık 1194'te Palermo'da Sicilya Kraliyet tacını giydi⁹⁶. Böylelikle Henry hem Germen İmparatoru hem de Sicilya Kralı olmuştu. Bu o dönem için Avrupa'da sahip olunabilecek en büyük güç demektir.

Bu arada imparator, Haçlı seferinin hazırlıkları içindeydi. Hazırladığı Haçlı ordusunun komutanı olarak Henry of Kalden'i⁹⁷ atamıştı. Hazırlıkları ilerlerken 1197'de Sicilya'da İmparator'a karşı bir isyan belirdi. Bunun üzerine İmparator, düzenleyeceği seferi erteleyerek Sicilya'daki bu isyanı bastırmakla meşgul oldu. Bu arada Henry of Kalden, Sicilya'ya gelerek isyanı bastırmada İmparator'a yardımcı oldu. Bu isyan Mayıs 1197'de bastırıldı. Fakat İmparator, yeniden hazırlıklara başlamıştı ki yaz aylarında bir hastalığa yakalandı. Germen İmparatoru ve Sicilya Kralı olan VI. Henry, 28 Eylül 1197'de öldü. Cenazesi Palermo Katedraline gömüldü⁹⁸.

⁹⁵ Crawford, *a. g. e.*, s. 284; Janus Moller Jensen; Alan V. Murray, "Crusade of Emperor Henry VI (1197-1198)", *The Crusades Encyclopedia*, (Ed. Alan V. Murray), California 2006, s. 569; Loud, "Sicily, in the Twelfth Century", s. 473-474.

⁹⁶ Jensen- Murray, *a. g. e.*, s. 569.

⁹⁷ Henry of Kalden, Germen İmparatorluğu'na hizmet eden bir şövalye ailesinden geliyordu. Henry of Kalden, Gemen sarayında vezir konumundaydı. Sırasıyla I. Frederick'e, VI. Henry'ye ve II. Frederick'e hizmet etti. Ayrıca VI. Henry'nin hazırladığı ve Üçüncü Haçlı Seferi'nde de ordu komutanıydı. Bunun dışında çocuk yaşta olan II. Frederick'in de koruyucusu olmuştu. Bk. Jensen- Murray, *a. g. e.*, s. 573.

⁹⁸ Jensen-Murray, *a. g. e.*, s. 570.

III. Palermo'nun İdarî Yapısı

Sicilya'da, daha “Büyük Kont I. Roger” döneminde devletin bürokrasisi oluşmaya başlamıştı. I. Roger, Müslüman-Arap döneminden kalan hali hazırda bulunduğu ve gayet iyi işleyen bu sistemi değiştirmemişti. II. Roger döneminde Krallığın sınırları daha da genişlemişti. Sicilya Normanlarının egemenliği altına yeni giren bu toprakların çoğunluğu yine Müslümanların yaşadıkları yerlerdi. Bu nedenle Sicilya hükümdarları ele geçirdikleri yerlere daha I. Roger döneminden itibaren atadıkları şehir valilerine “emir” unvanı veriyorlardı. Palermo'nun ele geçirilmesinden sonra şehre Robert Guiscard tarafından atanan valinin unvanı “Ammiratus” veya “Emir” idi⁹⁹. Bunun yanı sıra “kadı” veya “ka'id” de çok kullandılar. Özellikle İfrikiyye sahillerini ele geçirdiklerinde şehirlere atadıkları idarecilere “ka'id” veya “kadı” unvanı veriyorlardı¹⁰⁰. Ayrıca Sicilya Kralı II. Roger'in izlediği politika doğrultusunda İfrikiyye topraklarının tamamının ele geçirilmesiyle birlikte bu toprakların Sicilya Krallığı'yla samimi bir şekilde birleşmesi için Kabis'e idareci olarak atanan “Kadı” Muhammed b. Reşat, burayı Sicilya Kralı'nın “Naib”i olarak yönetti. Sicilya Kralı tıpkı Fatımîler veya Abbasîlerin uygulamalarına benzer bir idari örneği uyguluyordu¹⁰¹. “Naib”lik uygulaması, Norman Krallığı'nda bir ilktir.

Bu divanlarda belgeler Arapça ve Grekçe olarak yazılırlardı. Belgeler, Kralların lakabıyla (motto)¹⁰² imza edilirdi. Mesela Kral II. Roger'a ait belgelere onun lakabı olan “el-melik el-mu'azzam el-kıddis”¹⁰³ yazılırdı. Bazen de Kur'an ayetleri yer alırdı. Yine basılan paralar, Fatımî paralarını taklit ederlerdi ve Arap alfabesi kullanılarak kesilirdi. II. Roger'un kestirdiği paralarda “nâsiru'n-nasrâniyye” yani “Hıristiyanların koruyucusu ve yardımcısı” yazılıydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kral II. Roger, “el-Mu'tezz bi'llah” lakabını da kullanıyordu. Bu nedenle onun saray şairlerinden biri olan Trapanili Abdurrahman (Abdurrahman of Trapani), onun Palermo yakınında bulunan “Mare-Dolce” kraliyet villasını “Mu'tezziyye” diye anıyordu¹⁰⁴.

Sicilya Normanlarında ise bu kurum, 1130 yılı itibariyle II. Roger döneminde “Kraliyet Divanı” olarak çalışmaya devam etti. Bu divanda tutulan belgelerin bir kısmı günümüze kadar

⁹⁹ Johns, *a. g. e.*, s. 33.

¹⁰⁰ Johns, *a. g. e.*, s. 34.

¹⁰¹ İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 175; Ahmad, *a. g. e.*, s. 59; Johnson, *a. g. e.*, s. 34.

¹⁰² Kralların kullandıkları bu lâkaplara İtalyancada “Motto” Arapça olarak ise “âlâma” sözcüğü kullanılmaktadır. Bk. Ahmad, *a. g. e.*, s. 63.

¹⁰³ “Büyük ve kutsal hükümdar” anlamını içerdiği için Kral Roger, bu lakabı kullanmıştı.

¹⁰⁴ Ahmad, *a. g. e.*, s. 63.

ulaşmış durumdadır¹⁰⁵. Bu divan, Krallığın idarî merkezi olan Palermo’da bulunuyordu ki, bu divanın Latince karşılığı olan “Curia Regis” veya “Magna Curia” olarak da biliniyordu. Bu divan, aynı zamanda en yüksek adli birimdi. Bu birim tam olarak II. Roger Döneminde organize edildi. Kraliyet Divanı’nda en yüksek kararlar alınır, hükümler verilir ve tartışılırdı. Bu divanın üyeleri, yüksek rütbeli devlet görevlileri, hanedan üyelerinden ileri gelenler, başrahipler (kardinal), Krallığın vasallarının şefleri veya temsilcileri (Müslümanların emirleri, Greklerin temsilcileri) ve Norman yargıçlarıydı. Burada Müslümanlar, Grekler ve Normanlar yan yana çalışırlardı. Kral II. Roger döneminden itibaren aktif olan bu organ, Sicilya Krallığı’nın en önemli idari organı oldu. Kral, “Familiars” olarak bilinen danışmanlarını genellikle bu organ içerisinden seçerdi. Bu divandan seçilen “familiares”den biri de Abu’l-Kasım¹⁰⁶ isminde biridir. Bu divan, II. Roger’in halefleri tarafından da işletilmeye devam etti¹⁰⁷.

IV. Palermo'nun Sosyal Yapısı

Müslümanlar için de benzer uygulamalardan söz etmiştik. Sicilya’da inanç bakımından ikinci sırada yer alan Müslümanların ibadethaneleri olan mescitlerin Norman Krallığı’nın son anına kadar mevcut olduklarını görüyoruz. Hatta Norman Krallığı’nın başkenti Palermo’da ezan seslerinin yankılandığını ve Müslümanların ibadetlerini yapmak için buralara özgürce gittikleri de biliniyor. Buna İbn Cübeyr, bizzat şahit olmuştu¹⁰⁸.

Norman donanması, zaman zaman darbeler aldıysa da gücünü ve Akdeniz’deki önemini sürdürmeyi başardı. İbn Cübeyr, II. William’ın Bizans üzerine saldırısından az önce Sicilya’da bulunmuş ve Kral’ın büyük donanmasının hazırlığına şahit olmuştu. Bu konuda İbn Cübeyr, şunları söylemektedir:

¹⁰⁵ Norman Sicilyası'nın divan kayıtlarından bir kısmını, Jeremy JOHNS, “*Arabic Administration in Norman Sicily: The Royal diwân*” adlı çalışmasında ele alarak çözümlenmiş ve Sicilya’nın Normanlara ait dönemine ilişkin olarak çok önemli bir eser ortaya koymuştur. Bk. Jeremy Johns, *Arabic Administration in Norman Sicily: The Royal diwân*, Cambridge 2002.

¹⁰⁶ Kraliyet Divanı olan Magna Curia veya Curia Regis’e çalışan ve daha sonra da Kral tarafından Familiars seçilen Ebu’l-Kasım, yüksek ihtimalle İbn Cübeyr’in Sicilya tanışıp sohbet ettiği Ebu’l-Kasım ile aynı kişidir. Bu kişinin İbn Cübeyr ile yapmış olduğu sohbeti de göz önüne alırsak bu bahsi geçen iki isim aynı kişidir. Ebu’l-Kasım’dan önceki sayfalarda söz etmiştik. Bk. İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 256.

¹⁰⁷ Curtis, *a. g. e.*, s. 341.-Johns, *a. g. e.*, s. 35; Ahmad, *a. g. e.*, s. 65.

¹⁰⁸ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 249; Anonim olarak yazılmış olan “Coğrafya” adlı eserde de Palermo’da büyük bir cami ve mescitten söz ediliyor. Bk. Anonim, *Coğrafya*, Biblioteca Arabo sicula, Michele Amari, s.165.

“Kral’ın Messina kentinde bir tersanesi olup, içinde sayısız gemiden oluşan donanması vardır. Palermo’da da benzer bir tersanesi bulunmaktadır.”¹⁰⁹.

Sicilya, bulunduğu stratejik konum nedeniyle olması gerektiği gibi bir donanmaya genel olarak sahip olmuştur.

Böylelikle Sicilya, etnik bakımdan çok uluslu bir yapıda olmuştur. Bunun yanı sıra, Sicilya’da gerek Müslüman-Arapların egemenliği döneminde olsun gerekse de Normanlar döneminde olsun, din değiştirerek nüfus dengesinde değişiklikler de gerçekleşmiş olmalıdır. Yüksek ihtimalle Müslüman-Araplar döneminde bu denge onların lehine gelişirken Normanlar döneminde Hıristiyan toplumu lehine değişmiştir. Sicilya’da bazı bölgelerde Müslüman ve Hıristiyan toplumlarının nüfus oranında birinin diğerine karşı oranı fazlaca olabiliyordu. Mazara ile Palermo arasında kalan bölgede Müslüman nüfusu diğer inanç sahibi toplumlara göre fazlaydı. Noto ile Messina şehirleri arasında ise Hıristiyan inancındaki toplumların oranı Müslüman olanlarınkinden oldukça fazlaydı¹¹⁰. Sicilya’da azımsanmayacak kadar Yahudi de yaşıyordu. Yahudiler, Müslümanların egemen oldukları birçok coğrafyada yaşamakla birlikte Normanlar dönemindeki Sicilya’da Müslümanlar ile aynı kaderi paylaşmışlardı¹¹¹. Sicilya’da Yahudilerin nüfus olarak çok sayıda olmadıkları anlaşılmaktadır. 1170’ yılında adayı ziyaret etmiş gezginlerden biri olan Tudelalı Benjamin, nüfusun en yoğun olduğu yer ve aynı zamanda Sicilya’nın başkenti olan Palermo’da 1.500 Yahudi’nin var olduğunu bildiriyor. Bu rakama bakacak olursak Sicilya’daki toplum içerisinde nüfus olarak en az olanlardan biri de Yahudi toplumdur¹¹². Oysa Eliyahu Ashtor, “*Geç Ortaçağlar’da Akdeniz Ticaretinde Yahudiler*” adlı makalesinde, 13. yüzyılda Sicilya’daki Yahudilerin 30-35 bin arasında bir nüfusa sahip olduklarını belirtiyor. II. William döneminde Palermo’da bin beş yüz kişi civarında bir Yahudi nüfusunun olduğunu kabul edersek, Ashtor’un vermiş olduğu bu rakama şüpheyle yaklaşmamız gerekir. Çünkü Normanlar döneminde en nüfusun en yoğun olduğu yerlerin başında elbette ki Kraliyet Merkezi olan Palermo geliyordu. Palermo’da Benjamin vermiş olduğu rakamın güvenilirliği ayrı bir şüphe uyandırmakla beraber

¹⁰⁹ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 245; Palermo’da donanmaya ait gemilerden ve muhtemel olarak da tersaneden el-İdrisi de söz etmektedir. Bk. s. 590.

¹¹⁰ Moreno, *a.g.m.*, s. 193-194; İbn Cübeyr de gezdiği şehir ve bölgelerdeki Müslüman ve Hıristiyanların nüfuslarından sayısal değerlerde olmasa da oransal açıdan söz etmektedir. Onun verdiği bilgiler de bu tespitleri doğrulamaktadır. Bk. İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 241-255.

¹¹¹ Ruth Lamdan, “Women, Jewish”, *Medieval Islamic Civilization*, V. 1, (Ed. by Josef W. Meri), New York 2006, s. 861; Sergio J. Sierra, “Sicily”, *Encyclopedia Judaica*, New York, V. 18, 2008, s. 542-543, s. 542; Segio Sierra- Nadia Zeldes, “Palermo”, *Encyclopedia Judaica*, V. 15, New York, 2007, s. 580-581, s. 580.

¹¹² Benjamin of Tudela, *a. g. e.*, s. 78; Sierra, *a. g. e.*, s. 542.

verdiği bu rakamla Yahudilerin çok yoğun bir nüfusa sahip olmadıklarını vurgulamış oluyor. Fakat Sergio J. SIERRA, “Syracuse” adlı makalesinde Syracuse’da Yahudilerin 13. yüzyılda 5.600 kişilik bir nüfusunun olduğunu belirtiyor. Sierra ve Ashtor’un verdikleri doğru kabul edersek. Sicilya’daki Yahudi Nüfusunun 30-35 Bin olması mümkündür¹¹³.

Yahudilerin daha ziyade ticaretle uğraşmalarından dolayı özellikle kıyı kentleri ve ticaretin canlı olduğu yerlerde meskûn olmaları da muhtemeldir. Sicilya’daki Yahudiler, Sicilya ve Akdeniz ticaretinde önemli bir rol oynadıkları şüphe yoktur¹¹⁴.

Norman kralları gerek idarecilikte gerekse de özel yaşantılarında tamamıyla Müslüman emir ve sultanları taklit etmekteydiler. Öncelikle Sicilya Norman Kralları iyi derecede Arapça biliyorlardı. II. Roger, I. William ve II. William, Norman sarayındaki hocalarından Arapça öğrenmişlerdi¹¹⁵. Sadece Norman Kralları değil, Norman soylu ve idarecilerinin birçoğu da bu dili iyi kullanıyorlardı. Norman idarecilerinin Arap kültürüne aşina olduklarını dair iki örnek vermemiz bu konu için yeterli olur diye düşünüyoruz. Bunlardan ilki Robert Guiscard ve I. Roger’ın Palermo’yu ele geçirdiklerinde şehre “Emir” unvanıyla tayin ettikleri vali Peter the Dacon, çok iyi derece Arapça konuşup yazabiliyordu¹¹⁶. Bir diğer örnek ise, neredeyse yüzyıl sonra İbn Cübeyr’in şahit olduğu bir idarecidir. Termini şehrindeyken yüksek ihtimalle şehrin valisi ile yaşadığı ilginç görüşmeyi İbn Cübeyr, bizlere şöyle aktarıyor:

“... Kralın görevlisi eteklerini tutan iki hizmetçinin arasında salınarak geldi. Gösterişli, uzun beyaz bıyıklı, yaşlı birisiydi. Fasih bir Arapça ile bize nereli olduğumuzu ve niçin geldiğimizi sordu. Biz de sorulara cevap verdik. Bize şefkat göstererek, tekrar selam verdi ve duadan sonra ayrılabilceğimizi söyledi. Duruma biz de şaşırдық.”¹¹⁷

Görüldüğü gibi Arap dili ve kültürü yalnız kraliyet merkezinde değil, Sicilya’nın neredeyse her köşesinde kendisini gösteriyordu. Krallar, Arapça lakaplar kullanıyorlardı. Kral II. Roger’un lakabı, el-Mu’tez-billâh, I. William’ın el-Hâdî bi-emri’llâh ve II. William’ın ise

¹¹³ Bk. Eliyahu Ashtor, “Geç Ortaçağlarda Akdeniz Ticaretinde Yahudiler”, (Çev. Abdulhalik Bakır-Pınar Ülgen), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler*, C. II, Ankara 2008, s. 849; Sergio Sierra, “Syracuse”, *Encyclopedia Judaica*, V. 19, New York 2007, s. 386-387.

¹¹⁴ Ashtor, *a. g. e.*, s. 837.

¹¹⁵ Moreno, *a. g. m.*, s. 185; İbrahim Altan, *a. g. e.*, s. 89; İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 243; İbnü’l-Esir, *a. g. e.*, C. 11, s. 243.

¹¹⁶ Johns, *a. g. e.*, s. 33; Curtis, *a. g. e.*, s. 380.

¹¹⁷ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 248.

el-Musta'iz-bi'llâh idi¹¹⁸. Krallar, sarayda Arap musikisi ve kasidelerini dinliyor ve onlarla vakit geçirmekten hoşlanıyorlardı¹¹⁹. Normanlar tarafından ön plana çıkarılan Müslüman-Arap kültürü ve dili, Sicilya ve İtalya'da Norman döneminden sonra bilimsel açıdan bilinçli bir şekilde öğretilmeye başlandı. Ayrıca bu kültürün ve dilin öğretilmesinde Papalık dahi öncü olacaktır¹²⁰.

Tudelalı Benjamin de Norman Sarayı'ndaki bu lüks yaşantıya şahit olmuştu. II. William'ın saray yaşantısına saray dışından gözlemleyerek bizlere şunları söylüyordu:

“Burada (Palermo'da) Kral William'ın sarayı var. Burası öyle bir bölgedir ki, bol miktarda kaynak suları ve dereleri vardır. Arpa ve buğdayın çokça üretildiği ve geniş tarlaların bulunduğu bir yer olmasının yanı sıra bahçelerin de çok olduğu bir yerdir. Tüm Sicilya Adası'nda burası gibi bir yer daha yoktur. Burada el-Harbina (el-Hacina) adı verilen ve içinde türlü türlü meyve ağaçlarının da bulunduğu Kral'a ait bir arazi ve bahçe de vardır. Bu bahçenin içinde büyük bir de fıskiye bulunmaktadır. Kralın bahçesi büyük bir duvarla çevrilidir. Bahçede ayrıca adına el-Buheyra denilen bir de yapay göl bulunmaktadır. Bu gölün içinde birçok türde balık yaşıyor. Göl üzerinde Kral'a ait üzerleri altın ve gümüşle kaplı gemiler dolaşır. Kral bu gemilerde haremindeki kadınlarla eğlence turları yapar. Yine bu alan içerisinde duvarları boyalı, altın ve gümüşlerle kaplı olan Kral'ın sarayı da bulunur. Bu sarayın mermerlerle kaplanmış yerlerinin yanı sıra içinde altın ve gümüşün kullanıldığı birçok süsleme türlerini de görmek mümkündür. Böyle bir yapı başka hiçbir yerde yoktur.”¹²¹.

Bu konuda yine bize yol gösteren kronikçiler ve seyyahların kaleme aldıkları eserler var elbette. Bunlardan biri Palermo'da yaşayan halk için bakınız neler söylüyor:

“Buranın insanları temizlik ve elbiseleri yönünden çok itibarlı insanlardı. Ayrıca insanlar arasında iyilik yapma güzel yüzlülük ve refah seviyesi yönünden önemli özelliklere sahiptirler ve İnsanlarla iyi geçinirler.”¹²².

Yazarı bilinmeyen bu eserde kısaca verilen bu bilgilerden Palermo halkı hakkında fikir edinmemiz mümkündür.

¹¹⁸ Ahmad, a. g. e., s. 63; İbrahim Altan, a. g. e., s. 89.

¹¹⁹ Moreno, a. g. m., s. 188.

¹²⁰ Bekir Karlıga, *İslâm Düşüncesinin Batı'ya Etkileri*, İstanbul 2004, s. 56-57.

¹²¹ Benjamin of Tudela, a. g. e., s. 79.

¹²² Anonim, *Coğrafya*, Biblioteca Arabo- Siculo, M. Amari, s.165.

V. Palermo'nun Ekonomik Yapısı

Sicilya, aynı zamanda deniz ticaretinde önemli bir uğrak noktası ve ticarî hayatın oldukça canlı olduğu bir yerdi. Bu nedenle özellikle sahil şeridindeki şehirler diğerlerine göre daha avantajlı konumdaydılar. Palermo hakkında el-İdrisî ise şunları söylüyor:

“Bu şehir adanın doğusundaki sahilde yer alıp yüksek dağlarla çevrilidir. Sahil kısmı ise çok güzel manzaralı olup güzel binaları vardır. Bunların hepsi mimari açıdan çok güzeldir... Yüksek evler, mescitler, oteller, hamamlar, tüccar dükkânları vardır.”¹²³.

el-İdrisî'nin yapmış olduğu Palermo betimlemesinden anlaşıldığı üzere, başkent olan bu şehir, konaklarına ve yerleşiklerine ticarethaneleriyle, evleriyle, otelleriyle ve de hamamlarıyla lüks bir yaşantı sunmaktadır.

Bu konuda anlatılanlara İbn Cübeyr de şahitlik ediyor ve Palermo halkının yaşantısını şu sözlerle bizlere iletiyor:

“Adalar içinde medeniyet merkezidir. Bolluk ve canlılık gibi iki güzelliğe birden sahiptir. Nereye baksan güzellik, yeşillik ve olgunluk görürsün. Eski ama güzel, göz alıcı ve zariftir. ... Serâpâ güllük gülüstanlık dolaşırsın... Birçok maksure, sarnıç ve mesireleri vardır. Kentin her yanında süslü sarayları, ruhbana tahsis edilmiş yerleri, haçları altın ve gümüşten dökülmüş kiliseleri bulunmaktadır... Bue kentteki Müslümanların imanlarını gösteren bazı izler hâlâ vardır. Mescitlerin çoğunu canlı tutar; aleni okunan ezanla namaz kılarlar. Hıristiyan nüfusundan ayrı olarak yaşadıkları mahalleleri bulunmaktadır. Çarşılarda ticareti ayakta tutan Müslümanlardır.”¹²⁴.

Palermo, Sicilya tarihinde hep en önemli şehir veya başkent olma konumunu korumayı bilmişti. Normanlar döneminde de Kraliyet merkezi olması nedeniyle Krallığı'nın elbette ki göz bebeği ve tüm ihtişamının sergilendiği bir yerdi. Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Palermo'da halkın yoğun bir şekilde ticaret, şehir dışında kalan kısmının ise zirai üretimle daha ziyade meşgul oldukları anlaşılıyor. Ticaret ve elverişli coğrafya nedeniyle zengin bir zirai üretim bu bölge halkının ekonomik refah seviyesini ve dolayısıyla da kültürel açıdan zenginliğini de beraberinde getirmiş oluyordu.

Bunun dışında Yakut el-Hamâvî, Palermo halkı arasında çok sayıda öğretmen olduğunu ileri sürerek ve 300 civarında öğretmenin Palermo'da var olduğunu ifade ediyordu. Yakût'un

¹²³ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 590-592.

¹²⁴ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 249.

ileri sürdüğü bu iddianın gerçekliği bir tafrâ, şehrin başkent olması nedeniyle çok sayıda bürokrat olmasından dolayı olsa gerek Yakut, Mücemu'l-Buldân'da böyle bir bilgiyi kaydetmesine neden olmuştur diye düşünüyoruz¹²⁵.

Başkent dışındaki şehirlerde özellikle kıyı şehirlerindeki yaşam ve yaşam ortamları, Palermo'yu andırmakla birlikte daha küçük ölçekli olduklarını gözlemleyebiliyoruz. Bu konuda bizlere İbn Cübeyr ve el-İdrisî önemli bilgileri bizlere yazmış oldukları eserlerinde sunmaktadırlar¹²⁶.

Müslümanların Sicilya'ya egemen oldukları dönemde Palermo'da bir dokuma fabrikası vardı. Bu fabrikanın Normanların istilasına kadar yoğun bir şekilde üretime devam ettiği ileri sürülür. Ayrıca, dokumacılıkta kullanılan hammadde olan pamuk ve keten üretimi de Sicilya'da oldukça yaygındır. Pamuk üretimi, Sicilya'ya Müslüman-Araplar tarafından öğretilmiştir. Yine pamuk ve keten dokumasında kullanılan teknik ve aletler Müslüman-Araplarca adaya getirilmiş ve buradan da İtalya'ya yayılmıştır¹²⁷.

Sicilya'da ipek üretimi ve ipekli kumaş üretimi oldukça gelişmişti. Bu gelişimde Müslüman-Araplar kadar II. Roger döneminde Bizans topraklarına düzenlenen seferlerde ele geçirilen ve Sicilya'ya getirilen esirler arasında ipekli dokuma ustası olan kadınların rolleri de büyüktür. II. Roger, 1147 yılında Bizans üzerine bir saldırıda bulunmuştu. Özellikle Yunanistan kıyılarını yağmalayan Normanlar, Antakyalı George'un komutasındaki gemileri buralardan edinmiş olduğu ganimetlerle doldurdular. Birçok kadın ve çocuk, esir alınmıştı. Alınan bu esirler arasında dokumacılıkta mahir olanları, Palermo'ya gönderildi. Palermo'ya gönderilen kadınların çoğu ipekli dokuma ustasıydılar¹²⁸. Bu yolla Bizans'ın ipek dokumacılığı sanayisi önce Sicilya'da daha sonra ise Sicilya üzerinden Avrupa'ya yayıldı.¹²⁹ Sicilya'da özellikle Palermo'da üretilen ipekli kumaşlar çok rağbet görürdü. Sicilya'da dokunan ve işlenen ipekli kumaşlar, birçok ülkeye ihraç edilirdi¹³⁰.

Burada yazılan 528, pelerinin üretildiği yılı ifade ediyor. 528 sayısının da açıkça Hicrî takvim yılı olduğu şüphesizdir. Bu nedenle de bu Pelerin Kraliyet Atölyesi'nde dokunduğuna

¹²⁵ Bk. Yakut el-Hamâvî, *Mücemu'l-Buldân*, s. 476.

¹²⁶ Bk. İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 241-252; el-İdrisî, *a.g.e.*, s. 590-620.

¹²⁷ Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005, s. 240-243; Barthold, *a.g.e.*, s. 162; Eliyahu Ashtor, "Geç Ortaçağlarda Endüstriyel ve Teknolojik İlerleme Faktörleri", (Çev. Abdulhalik Bakır; Alparslan Kılıç), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler I*, Ankara 2008, s. 484.

¹²⁸ Khoniates, *a.g.e.*, s. 50-51; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, C. 11, s. 131.

¹²⁹ Bakır, *a.g.e.*, s. 243; Ebru Altan, *a.g.e.*, s. 46; Runciman, *a.g.e.*, s. 229.

¹³⁰ Bakır, *a.g.e.*, s. 202.

göre, daha önce sözü edilen ve Normanlardan önce Müslüman-Arapların egemen olduğu dönemde yoğun olarak üretim yapan Palermo'daki devlet dokuma atölyesinin kumaş üretimine devam ettiği anlaşılıyor (Bk. Bakır, *a.g.e.*, s. 240.) İbn Cübeyr de Kraliyet Atölyesi'nde çalışan bir Müslümanla tanışmış ve onunla sohbet dahi etmişti (Bk. İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 243-244.). Ayrıca, ipek bilindiği gibi Orta Çağ'ın en kıymetli kumaş ve ticari emtiaları arasında yer alıyordu. İpek, Kraliyet Atölyesi'nde kumaş olarak imal ediliyordu. (Bk. Sezgin, *a.g.e.*, s. 145). Bu görüşün aksini iddia edenler de elbette var. Bunlardan birisi de Jochen Sokoly'dir. *Medieval İslamic Civilization* V.1'de "Textiles" adlı ansiklopedik maddesinde bu kurumun Normanların Sicilya'yı ele geçirmesinden sonra ortaya çıktığını ve kurumun da Bizans saray atölyesinden ilham aldığını iddia etmektedir. (Bk. Jochen Sokoly, "Textiles", *Medieval İslamic Civilization*, V. 1, (Ed. Josef W. Meri), New York, 2006, s. 801). Ancak bize göre Sokoly'in bu iddiası çok zayıf kalıyor. Kraliyet atölyesiyle ilgili olarak tüm bulgular bizim savunduğumuz görüşün yanında daha güçlü duruyor.

Sicilya'yı anlatırken el-İdrisî, içinde bulunan nehirlerin tarım alanlarının sulamasında ve aynı zamanda bu nehir ve derelerin değirmenlerin çalıştırılmasında kullanıldıklarını anlatıyor. Birçok şehirden bahsederken su gücüyle çalışan değirmenlere dair örnekler vermektedir. Meselâ Palermo'nun güneyinden geçen bir nehirde işleyen birçok değirmenin varlığından söz eder¹³¹. Sicilya, Akdeniz'de önde gelen tahıl üreticileri arasında yer alırdı. el-İdrisî'nin sözünü ettiği birçok şehir ve kasabada bulunan değirmenlerde Sicilya'da üretilen bu tahıl ürünleri işleniyordu. Bu kadar çok değirmenin işletiliyor olmasından Normanlar dönemindeki zira üretimin verimliliğinin yüksek olduğu anlaşılıyor.

el-İdrisî, Palermo limanına yakın bir yerde bulunan ve "Burkâd" olarak adlandırılan taşra bölgesinden şöyle söz ediyordu:

*"Burası büyük binaları ve çarşısı olan bir yerdir. Suları boldur ve bu sular üzerinde çok sayıda değirmeni, bostanları, bahçeleri, geniş araziler, güzel tarlaları bulunmaktadır."*¹³².

el-İdrisî, zirai açıdan bu özelliklere sahip olan onlarca bölgeden söz etmektedir. Her birinin, topraklarının, sularının ve dolayısıyla da üretimlerinin bolluğundan ve bereketinden söz eder. Zirai açıdan elde edilen verimlilik, belli ki taşralarda da yaşam kalitesini yükseltmiştir. Yukarıda el-İdrisî'nin anlattığı taşra bölgesindeki sözünü etmeye değer bir

¹³¹ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 592.

¹³² el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 592.

çarşısının ve aynı zamanda büyük binalarının var olması, taşralardaki yüksek yaşam seviyesinin kanıtı olsa gerektir. Sicilya Adası, Normanların egemenliği döneminde yalnız Avrupa'nın değil Akdeniz'in de en zengin ülkeleri arasında yer alıyordu.

Toprak mahsullerinin yanı sıra Sicilya'da denizden elde edilen ürünler de Sicilya iktisadî hayatında önemli bir yere sahipti. Genel olarak çok fazla sözü edilmeyen bu sektör bize göre öyle yabana atılacak türden değildir. Akdeniz'in ortasında yer alan ve içinden onlarca nehir¹³³ ve bir o kadar da dere akan Sicilya'nın balıkçılık sektöründe geri kalması elbette düşünülemez. Bu konuda en güzel örnekleri yine bizlerle el-İdrisî paylaşıyor. Palermo etrafını tasvir ederken bu konuya ilişkin olarak şunları söylüyor:

*“Burada bir de es-Selle vadisi bulunur. es-Selle nehri büyük bir nehir olup, suyu oldukça boldur. Bahar döneminde bu nehirde baleri diye bilinen bir balık çeşidi avlanır. Limanında ise, et-ten diye bilinen büyük balıklar yakalanır.”*¹³⁴

el-İdrisî, özellikle “et-ten” diye adlandırdığı bu balık çeşidinden oldukça çok söz eder. Neredeyse tüm Sicilya kıyılarında bu balık türünün ağlarla avlandığını belirtir. Buradan kolayca anlaşılacağı üzere, Norman Sicilya'sında balıkçılık yaygın olarak yapılıyordu. Ada halkının önemli bir gelir kaynağını da balıkçılık oluşturmaktaydı. Zirai üretimin yanında deniz ürünlerinin elde edildiği balıkçılığın adanın iktisadi yapısı içinde önemli bir yer işgal ettiği ortadır.

Normanlar döneminde Müslüman-Araplar tarafından Sicilya'ya getirilip yetiştirilmeye başlanan bazı bitkiler, endüstriyel açıdan büyük önem taşımakta idiler. Hiç şüphesiz bunların başında pamuk üretimi gelmektedir. Bu konuda Prof. Dr. Abdulhalik Bakır, Sicilya'daki pamuk ve kumaş üretimi ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Bir Akdeniz ülkesi olan Sicilya Adası da Müslümanlar tarafından fethedildiği günden beri pamuk ekiminin buraya girmesiyle, keteninde öteden beri burada tarımının yapılmasıyla birlikte dokumacılıkta ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Buranın endüstriyel kapasitesi, Fatımîlerin burayı ele geçirmesinden sonra daha da artmış ve sonuçta çok gelişmiş bir dokuma endüstrisi meydana gelmiştir. Bu gelişme,

¹³³ Sicilya adası, akarsular bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Ada'nın coğrafi özelliklerinden söz edilirken en çok vurgu yapılan ve belirtilen unsurlardan biri de nehirlerdir. Bk. el-Endelüsî, Nureddin Ali b. Musa b. Said el-Mağribî, *Muhtasar Coğrafiyye*, Biblioteca Arabo-Siculo, s. 134.

¹³⁴ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 592.

Hıristiyanların Sicilya'yı ele geçirmesinden sonra da bütün hızıyla devam etmiş ve bugünkü İtalya ve Fransa dokumacılığının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır."¹³⁵.

Bu tespitten anlaşıldığı gibi Sicilya tarımı ve tarıma bağlı endüstrisi oldukça ileri bir seviyededir. Buradan hareketle, adanın iktisadî faaliyetleri içinde zirai üretimin ne kadar büyük bir pay ve öneme sahip olduğu soncuna varıyoruz.

Günümüzde tekstil ve moda sektörünün nabzının İtalya ve Fransa'da attığını da hatırlatmak isteriz. Bugünün İtalya ve Fransa'sının tekstil ve moda sektörlerine öncülük etmelerinde ele aldığımız dönem Sicilya'sının payı yok mudur? Eldeki verilere bakıldığında fazlasıyla vardır. Yukarıda yapılan açıklamaların ve tespitlerin bu soruya cevap verdiğini söyleyebiliriz.

Normanlar döneminde Sicilya'daki en büyük endüstri kolu dokumacılıktır. Sicilya'da özellikle pamuk ve ipekten üretilen en kaliteli kumaşlar, Avrupa'da lüks tüketim malları arasında yer alıyordu. Sicilya'da Müslümanların egemenliği döneminden kalan Kraliyet dokuma fabrikası (Tiraz olarak da bilinir), Sicilya'da bu sektörün öncüsü durumundadır¹³⁶. Palermo'da üretilen kumaşların Sicilya, İtalya ve Akdeniz ülkelerinde ne kadar rağbet gördüğünü el-İdrisî'nin sunmuş olduğu şu bilgilerden anlıyoruz:

*"Burada el-atrîye diye bilinen değerli bir kumaş yapılır ve buradan Kolloriye memleketinin tüm yörelerine, İslam ve Hıristiyan ülkelere ihraç edilir."*¹³⁷.

el-İdrisî, Sicilya'da üretilen kumaşların tekstil piyasasındaki değerini, açıkça ortaya koymaktadır. Dokumacılık ile ilgi daha önce bilgi verdiğimiz için burada tekrar yapmak lüzumunu görmüyoruz.

Demir, Sicilya'da maden rezervi olarak bolca bulunan bir madendi. Daha Müslüman-Arapların adaya hâkim oldukları dönemlerde buradaki demir madenini işletmişlerdi. Özellikle Ağlebîler, bu maden büyük gelirler elde etmişti. Demir madeni başta Messina olmak üzere Palermo'da da çıkarılmaktaydı. Ayrıca buralardan çıkarılan demirler gemi sanayinde de kullanılıyordu¹³⁸.

Sicilya'nın önemli endüstri kollarından bir de denizcilik sektörüdür. Akdeniz'in ortasında yer alan bu büyük adadan bekleneceği üzere denizcilik sektörü oldukça gelişkindi. Bu durum Normanlar döneminde de geçerlidir. Hatta onların döneminde Sicilya denizciliği en

¹³⁵ Bakır, Giyim-Kuşam., s. 523.

¹³⁶ Bakır, Giyim-Kuşam., s. 240-243; Powell, a. g. m., s. 275.

¹³⁷ el-İdrisî, a. g. e., s. 592.

¹³⁸ Bakır, a.g.e., s. 141.

parlak günlerini yaşamıştı. Kraliyet tarafından tersanelere oldukça fazla önem verilirdi. Normanlar, döneminde gemi üretiminde ön plana çıkan iki tersane vardır. Bunlardan biri Palermo'dadır, diğeri ise Messina'da bulunuyordu¹³⁹. Sicilya Gemi üretimi için, oldukça uygun koşullara sahipti. Herşeyden önce bu konuda derin tecrübe birikimi var olduğu gibi korunaklı limanları da vardı. Ayrıca gemi yapımında kullanılmaya uygun ağaçlar adada bolca bulunuyordu. Messina ve Palermo limanlarında gemilerin üretim, bakım ve tamirleri yapılırdı¹⁴⁰.

Bunlardan ilki el-İdrisi'nin Palermo'yu bize resmetmesidir ki O, bu canlılığı bize şöyle aktarır:

*“Saray kısmı ise eski ve meşhur bir binadan ibaret olup; 3 kısımdan meydana gelir. 1. Kısımda çok muhkem saraylar vardır. Yüksek evler, mescitler, oteller, hamamlar ve tüccar dükkânları vardır. Diğer iki kısımda ise; çok güzel kasırlar, yüksek binalar, hamamlar ve oteller bulunmaktadır. Burada ayrıca eski zamanlarda inşa edilip de zamanımızda onarılan büyük cami bulunmaktadır... El-halise olarak adlandırılan eski şehir de burada bulunmaktadır. Eskiden hükümdarlar, özellikle de Müslümanlar döneminde burada otururdu. Tersane de yine burada bulunmaktadır.”*¹⁴¹.

Ekonominin canlı bir şekilde devam edebilmesi için alınan önlemlerden biri de adada tedavülde olan paraların özelliklerinin korunmasıydı. Normanlar, Sicilya'yı ele geçirdiklerinde adada Ağlebî ve Kelbîler döneminden kalan darphaneleri çalıştırmaya devam ettiler. Normanların para bastırdıkları bu darphaneler, Fatımîlerin kullandıkları kalıplar ile para kesiyorlardı. Çünkü Fatımîler, Medhiye, Rakkâ, Trablus gibi şehirlerin yanı sıra Sicilya'da da Palermo'da darphane kurmuşlardı¹⁴². Normanlar da kestirecekleri paraları bu darphanelerde bastırıyorlardı. Bu nedenle Norman sikkelerine bakıldığı zaman, Müslüman-Arapların egemenliği döneminde tedavülde olan paralarla neredeyse aynı oldukları görülür¹⁴³. Özellikle Fatımî dinar ve dirhemleri Norman darphanelerinde basılan paralarda taklit ediliyordu.

¹³⁹ İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 245; el-İdrisî, *a.g.e.*, s. 590.

¹⁴⁰ el-İdrisî, *a.g.e.*, s. 595.

¹⁴¹ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 591.

¹⁴² Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Maden ve Madencilik Sanayi*, Ankara 2003, s. 255.

¹⁴³ G. Oman, “*Sikalliya, The Arabic Toponomy and Numismatic*”, *Encyclopedia of Islam*, V. IX., Leiden 1996, s. 590.

Bun nedenledir ki Kont I. Roger, Müslüman mimarların eserlerine karşı hissettiği hayranlık duyguları içinde onlara ücret ödeyerek becerilerinden yararlandı. Cefalu'nun hamamları, Maredolce'nin duvarları içinde yer alan havuzlar ve Palermo sarayının kalıntıları bugün hala Sicilya'da yaşamaktadırlar. Bu eserlerdeki dekorasyon stilleri Endülüs İspanyasından veya Abbasi ülkesindekilerden çok da farklı değillerdi¹⁴⁴.

VI. Palermo'nun Sosyokültürel Yapısı

Halk arasında zaman zaman yaşanan kötü olaylar nedeniyle karşılıklı güven bunalımı doğmuştu. Bu güvensizliğin vermiş olduğu tedirginliklerden dolayı şehirlerde Müslümanlar, şehrin dışına doğru bir arada buldukları mahalleler meydana getirdiler. Terimini ve Palermo'da Müslümanların yaşadıkları ve şehrin dış mahallelerini oluşturan yerleşim yerleri bulunmaktaydı. Böyle bir ayırımın olmasının yanı sıra yine de Kralların halk arasında eşit mesafedeki yönetimleri sayesinde toplum içinde asayiş ve huzur sağlanabiliyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi zaman zaman kışkırtmalar sonucu toplumsal kutuplaşmalar olsa da genele bakıldığında toplumsal uzlaşma ve barış hayata hâkimdir¹⁴⁵.

İslâm, Latin ve Grek kültürü halk arasında da kendini fazlasıyla hissettirmiş olmalı. Halkın günlük yaşantısı içinde, en fazla etkisini hissettiren yine İslâm kültürüydü. Bunun nedeni elbette ki Normanlardan önce adaya uzunca bir süre egemen olmuş olan Müslüman-Arapların bu kültürü benimsetmiş olmasıdır. O dönemde Sicilya halkı arasından bazıları Müslüman olurken, bazıları da onların kültürlerinden o kadar çok etkilenmişlerdi ki Müslüman-Arapların kullandıkları isimleri dahi kullanmışlardı. Bu isimlere birkaç örnek verelim: Ahmed İbn Roma veya Romea, Yusuf İbn Genaro, Ömer İbn Crisobolli, Muhammed İbn Gebosilli, Abdurraman İbn Francu, Hüseyin b. Sentiri, Ali ibn Strambo gibi isimlerdi¹⁴⁶.

Halk arasında bu etkileşim giyim kuşamda dahi kendini göstermektedir. Palermo'da Noel kutlamalarını gözlemleyen İbn Cübeyr, bu koya örnekler oluşturacak şekilde gözlemlerini şöyle ifade ediyor:

“Bu kentteki Hıristiyan kadınların giysileri, Müslüman kadınlarınki gibidir. Konuşmaları düzgün, tesettürlü ve peçelidirler. Bu bayram, sırmalı ipek elbiseleriyle dışarı çıkmışlardı. Çok hoş giysilere bürünmüş, renkli peçeler takmış, altın işlemeli

¹⁴⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁴⁵ Bk. İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 242-247.

¹⁴⁶ Amari, *a.g.e.*, V. 3, s. 206.

pabuçlar giymişlerdi. Müslüman kadınlar gibi süslenmiş, kına yakıp hoş kokular sürünmüş olarak kiliseye gelmişlerdi.”¹⁴⁷.

Görünüşe göre, Sicilya’da günlük kıyafetler ve hatta bayram gibi özel günlerde halk Müslüman-Arapların giyim-kuşam tarzlarında giyiniyorlardı. Buradan bakıldığında Müslüman-Arap kültürü, günlük yaşamı dahi etkisi altına almayı başarmıştı¹⁴⁸. Müslümanların dışında kalan Sicilya halkının bu tarz da giyinmekten hiçbir çekince duymadıkları anlaşılıyor. Hatta böyle giyinmek zorunda olmadıkları halde böyle giyinmekten dolayı memnun oldukları anlaşılıyor.

Öyle anlaşılıyor ki halk arasında kültür alışverişi çok etkindi ve bu sayede toplumsal müştereklerin varlığı da söz konusuydu. Sicilya halkı, Normanlar döneminde bu birliktelikleri ile zamanlarının ötesine çok anlamlı mesajlar iletmış oldular.

Tıp alanındaki büyük hizmetlerden birini de “Al-gamest” olarak bilinen eseri, Grekçeden Latinceye çeviren ve aynı zamanda Arapça, Grekçe ve Latinceyi çok iyi bilen Palermolu Eugene (Eugenios) adında bir amiral (veya Emir)’dir. Eugene, aslı Grekçe olan ve Ptolemy’nin yazdığı ileri sürülen “Optica” adlı eseri de Arapçadan Latinceye çevirdi¹⁴⁹. Yine Arapça yazılmış olan “Kelîle ve Dimne” adlı eserin de Grekçeye çevrilmesine katkıda bulunmuştur. Eugene, II. Roger ve onun halefi olan I. William tarafından teşvik edilip himaye edilmiştir¹⁵⁰. Afrikalı Constantine, Kartaca’da Tıp ve Felsefe öğrenmişti. Tıp bilimine merak salan Constantine, Hindistan, İran, Irak, Suriye, Mısır ve Habeşistan’a kadar gidip araştırma yapmıştı. Daha sonra Salerno’ya gelip yerleşen Constantine, burada Tıp alanıyla ilgili birçok çalışma yapmıştır. Grekçe, Arapça, İbranice ve Latinceyi çok iyi bilen Constantine, birçok eseri Latinceye çevirerek batı dillerine aktarmıştı. Ali b. Abbas el-Mecûsî’nin “Kâmilü’s-Sınâati’t-tubbiyye” adlı eserini “Liber Regius” veya “Regalis” adıyla Latinceye çevirmişti. Onun Çevirdiği bu eser, Salerno Tıp Okulu’nda ders kitabı olarak okutulmuştu¹⁵¹.

VII. Palermo'nun Fizikî Yapısı

Normanlar, İslâm bilim ve sanatından oldukça fazla etkilenmişlerdi. II. Roger döneminde yapılan ve oldukça ilgi çekici olan bir su saatinden söz etmek de gerekir. 1142

¹⁴⁷ İbn Cübeyr, *a.g.e.*, s. 250.

¹⁴⁸ Hitti, *History of the Arabs*, s. 609.

¹⁴⁹ Sezgin, *a. g. e.*, s. 146; Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), C. 3, İstanbul 1995, s. 974.

¹⁵⁰ Hitti, *a. g. e.*, C. 3, s. 974; Ahmad, *a. g. e.*, s. 76-77; Curtis, *a. g. e.*, s. 390.-391.

¹⁵¹Bk. İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 2008, s. 242; Curtis, *a. g. e.*, s. 382.

yılında II. Roger, Palermo’da zamanı ölçmek için bir su saati inşa ettirmiştir. Bu su saatinin bir benzerinin de aynı dönemlerde Malta’da bir Arap mühendis tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bu su saati, saat başlarını göstermek için yapılmıştı. Mekanizmanın içinde bulunan bir kız figürü saat başlarında bir bilyeyi metal bir çanağa atmaktaydı¹⁵².

Yazarı belli olmayan “Coğrafya” adlı eserde Palermo’da Aristo heykeli olduğu hakkında ilginç bir bilgi verilir. Bu bilgiyi olduğu gibi paylaşıyoruz:

“Burada bir heykel bulunmaktadır. Yunanlıların mantıkçı filozoflarından biri olan Aristo'nun cesedinin bu heykel içinde asılı olduğu söylenmektedir. Müslümanlar sonradan buraya mescit yaptılar. Hıristiyan halk buraya çok sık uğrardı. Bu heykelin bu şekilde yer ile gök arasında olmasının sebebi ise; insanlar, afet ve kuraklık gibi zor zamanlarında dua etmek için buraya gelirlerdi. Bu esnada burası öyle kalabalık olur ki, insanlar birbirini ezecek durumda olurlar. Anadolu ve Mağrib topraklarında bunun gibi bir mezar daha görmedim.”. (Bkz. Anonim, “Coğrafya”, Biblioteca Arabo-Sicula, M. Amari, s. 165.)

Bu heykelden Yakut el-Hamâvî ise; “*Meracid el-İttıla*” adlı eserinde söz etmektedir. Yakut da bu heykelin içinde Aristo’nun cesedinin olduğuna dair rivayetlerin olduğunu ifade ediyor (Bk. Yakut el-Hamâvî, *Meracid el-İttıla*, Bibliotheco Arabo-Secula, M. Amari, s. 127).

Norman Sicilya’sında şehircilik anlayışının oldukça gelişkin olduğunu görüyoruz. Özellikle başkent olmak üzere Normanlar döneminde şehirlerin park ve bahçe düzenlemeleri, halka açık alanlar ve meydanların estetik anlayışı içinde düzenlediğine şahit oluyoruz. İbn Cübeyr, Palermo’yu şu sözleriyle tasvir etmişti:

“Nereye baksan, güzellik, yeşillik ve olgunluk görürsün. Eski ama güzel, göz alıcı ve zariftir. Cezp edici manzaraları vardır. Serâpâ güllük gülüstanlık alanlarda dolaşırsın. Sokak ve caddeleri geniştir. Olağanüstü manzaralarıyla göz kamaştırır. Hayret verici bir durumu vardır ve yapıları Kurtuba’yı andırır. Binaları yontma sünger taşındandır. İçinden çıkan bir su, kenti ikiye ayırır. Ayrıca dört su kaynağı, tüm kenti sulamaktadır. Sular, buraya sahip olan Kral’ın dünyasını güzelleştirmektedir. O da (Allah onu kahretsin!) burayı payitaht yapmıştır. Sarayları, suyun kenarına genç kızların boyunlarındaki gerdanlık gibi dizilmiştir. Meydanlarında ve bahçelerinde dinlenerek gezilir. Allah bayındır eylesin, birçok maksure, sarnıç ve meserileri vardır.

¹⁵² Sezgin, a. g. e., s. 145.

Kentin her yanında süslü sarayları, ruhbanlara tahsis edilmiş yerleri, haçları altın ve gümüşten dökülmüş kiliseleri bulunmaktadır. İnsanlar iki şey arasında bir yönden benzerlik kurarlar. Bu kentin de Kurtuba'ya benzeyen yönü, eski saray diye bilinen eski bir yerleşim bölgesinin bulunmasıdır. Bu kısım, yeni kentin merkezindedir. Allah onu korusun, Kurtuba da öyledir. Eski sarayda görkemli köşkleri andıran evler bulunur. Öyle güzel manzaraları vardır ki, insan hayretler içinde kalır.”¹⁵³.

İbn Cübeyr'in Palermo hakkında yapmış olduğu bu tasvirden anlaşılacağı gibi şehircilikteki estetik duygusu oldukça gelişmiş durumdadır. Başkent olması nedeniyle de olsa Palermo'nun şehir düzenlemesi estetiksel bir bakış açısıyla yapılmışa benziyor. Fakat şehir genel olarak iki kısımdan oluşuyordu. Eski ve yeni yerleşim yerlerinin bulunduğu iki ayrı kısımdır bunlar. Bunlardan ilki saray (kasr veya Normanların borgo dedikleri yer) bölgesidir. Bu bölge, sarayların, kiliselerin, camilerin, hamamların, çarşı ve pazarların yanı sıra büyük tüccarların evlerinin bulunduğu yerd. Burada bulunan cami, Normanlar tarafından bir katedrale dönüştürülmüştü. Saray veya borgo denilen kısım neredeyse ayrı bir şehir görünümündeydi. Diğer kısım ise İbn Cübeyr'in de belirttiği kısım olan el-hâlisa, olarak bilinen eski yerleşim yeri idi. Burada yine hamamlar, cami ve mescitler, dükkânlar ve evler bulunmaktaydı. Sicilya'nın diğer şehirleri de içerik olarak Palermo'ya benzer bir görünüme sahiptirler. Şehirlere hâkim olan bir Orta-Doğu havası vardı. Bu hava, bazı şehirlerde kendini daha fazla hissettirebilirdi. Mesela II. Roger döneminde Catania, içerik bakımından Palermo'dan daha çok bir Müslüman şehri görünümündedir¹⁵⁴.

Şimdi de sanatta ve güncel hayatta, estetik duygusunun ön plana çıkarıldığı bu dönemdeki sanat ve mimari eserlerinden yola çıkarak Norman Sicilya'sının sanat anlayışını, bu dönemki sanat anlayışını oluşturan unsurları ve onların kökenlerini değerlendirmeye çalışalım.

Bu bakımdan Norman sarayları, katedral ve kiliseleri dönemin hem en gösterişli yapıları oldukları gibi aynı zamanda Norman Sicilya'sının sanatsal ufkunu ortaya koyan izleri de taşımaktadırlar. Bu dönemki sanat anlayışına damgasını vuran yine İslâm kültür ve medeniyetine ait unsurlardır. İslâm medeniyetinin sanat anlayışına ait izleri Norman

¹⁵³ İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 248-249.

¹⁵⁴ Ahmad, *a. g. e.*, s. 98.

mimarisinde bulmakta hiçbir zorluk çekilmez. Şüphe yoktur ki Norman Kralları, doğunun içinde lüksü barındıran saraylarının örneklerini Sicilya’da uygulamışlardı¹⁵⁵.

Sicilya bu dönemde o kadar çok doğuludur ki, adanın birçok köşesine yayılan hamamlar, bahçeler, anıtlar, parklar ve daha birçok şey ya İslâm medeniyetine ya da Bizans kültürüne aitti. Adada Müslüman-Arapların egemen olduğu döneme ait olup da günümüze ulaşan çok az eser vardır. Bunların büyük bir çoğunluğunu ise kale ve hisar duvarları oluşturmaktadır. O dönemde özellikle Bizans saldırılarıyla çok sık karşılaşıldığı için kale ve sur yapımına çok önem verilmişti. Müslüman-Araplarca yapılan bu kale ve hisarların neredeyse tamamı, Normanlar tarafından yenilenmiş veya üzerlerine yeni ekler yapılarak büyütülmüşlerdir. Bu kaleler, genel olarak Bizans kale ve hisarlarıyla mimari açıdan aynı özellikleri taşırlar¹⁵⁶.

Yakut el-Hamâvî, Sicilya’da Müslüman-Arapların egemenliğinden önce binaların daha az olduğunu, özellikle onlarla birlikte İmar faaliyetlerinin arttığını ifade ediyor. Dolayısıyla Palermo’da bu durumda olmalıdır. Şehirde aratan Müslüman nüfusunun da etkisiyle birçok yeni ev veya konak inşa edilmiştir. Ayrıca Yakut, Palermo’da ilginç dinlenme yerlerinin varlığından da söz etmektedir¹⁵⁷.

Bahçe mimarisi ve düzenlemesine ilişkin teknikler, yine Müslüman-Araplar tarafından Sicilya’ya kazandırılmıştı¹⁵⁸. Norman Palermo’su, bahçelerin ortasına yerleştirilen büyük binalarla sarılmış durumdaydı. Palermo’nun bu güzelliklerinden el-el-İdrisî, İbn Cübeyr ve Tudelalı Benjamin de bizzat gördükten sonra hayranlıklarını ifade eden cümlelerle eserlerinde bahsetmişlerdi¹⁵⁹.

Kelbîler dönemine ait olan ve günümüze ulaşan tek eser, Kelbî Emiri Cafer’in saltanat yıllarında (998-1019) yapılmış olan Favvara Sarayı (Kasru’l-Emir Cafer)’dir. Bu eser, Palermo yakınlarında bulunur. Saray olarak inşa edilen Favvara’nın sadece bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Saray, bir avluyu saran bir dizi binalardan oluşmaktaydı. Eyvanı, süslü revaklarla dolu olan avluya uzanıyordu. Avlu, üç tarafından ortasında fiskiyesi bulunan yapay bir havuzla çevriliydi. Bu saraya İbn Cübeyr de Sicilya’yı gezerken tesadüf etmiş ve ondan şöyle bahsetmişti:

¹⁵⁵ Cecilia Wearn, *Medieval Sicily: Aspect of Life and Art in the Middle Ages*, London 1910, s. 110.

¹⁵⁶ Moreno, *a. g. e.*, s. 222; İbrahim Altan, *a. g. e.*, s. 132.

¹⁵⁷ Yakut el-Hamâvî, *Mücemu’l-Buldân*, s. 473.

¹⁵⁸ Ahmad, *a. g. e.*, s. 99.

¹⁵⁹ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 590-592; Benjamin of Tudela, *a. g. e.*, s. 79; İbn Cübeyr, *a. g. e.*, s. 249.

“...kent yönünde başka bir şato daha gördük. Ona da Cafer Şatosu (Kasr-ı Cafer) deniyordu. İçindeki Sarnıçtan su fışkırıyordu.”¹⁶⁰.

Yine bu saraydan Benjamin de söz etmekteydi. Benjamin ise bu sarayı bize şöyle anlatıyordu:

“...Bahçede ayrıca adına el-Buheyriâ denilen bir de yapay göl bulunmaktadır. Bu gölün içinde birçok türde balık yaşıyor. Göl üzerinde Kral'a ait üzerleri altın ve gümüşle kaplı gemiler dolaşır. Kral bu gemilerde haremindeki kadınlarla eğlence turları yapar. Yine bu alan içerisinde duvarları boyalı, altın ve gümüşlerle kaplı olan Kral'ın sarayı da bulunur. Bu sarayın mermerlerle kaplanmış yerlerinin yanı sıra içinde altın ve gümüşün kullanıldığı birçok süsleme türlerini de görmek mümkündür. Böyle bir yapı, başka hiçbir yerde yoktur.”¹⁶¹.

1. Palermo Katedrali

Palermo Katedrali, son şeklini almadan öncesinde daha doğrusu Müslüman-Arapların egemenliği döneminde var olan bir yapıdır. O dönemde klasik bir Latin Bazilikası durumundaydı. Fakat Müslüman-Araplar, Palermo'yu ele geçirdikten sonra burayı camiye dönüştürdüler. Normanlar da Palermo'yu ele geçirdikten sonra burayı tekrar eski haline döndürdüler¹⁶².

Bu yapının yenilenmesi ve ek binalar ile büyütülmesi ise II. Roger döneminde gerçekleşmiştir. Ana binanın kuzey ve güney cephelerine birer şapel eklenmiştir. Bu şapellerin 1129 ile 1130 yılları arasında eklendikleri ileri sürülür. Kuzeydeki şapel, Norman Krallarının taç giyme merasimlerinin yapıldığı ve kralların kendilerini halka gösterdikleri yerdi. Bu şapel, daha sonraları Azize Mari l'İncoronata Şapeli olarak bilindi¹⁶³.

1182 yılından sonra katedralle ilgili bazı değişiklikler olmuştur. Palermo piskoposu olan Walter of the Mil, Kral II. William'a başvurarak güneydeki şapeli yıkıp yerine katedrali güneye doğru büyütecek bir yapı eklemek için izin aldı. II. Roger tarafından yaptırılmış olan güneydeki Şapel, Mari Magdalena Şapeli olarak biliniyordu. Ayrıca bu tarihe kadar Norman Kralları bu Şapel'in içine gömülüyorlardı. Böylelikle Palermo Katedrali güneye doğur

¹⁶⁰ Ahmad, a. g. e., s. 97; Moreno, a. g. m., s. 223; Knight, a. g. e., s. 305; Ayrıca bk. İbn Cübeyr, a. g. e., s. 247.

¹⁶¹ Benjamin of Tudela, a. g. e., s. 79.

¹⁶² Wearn, a. g. e., s. 199-200; Knight, a. g. e., s. 248.

¹⁶³ Wearn, a. g. e., s. 201.

büyütüldü. Katedral sonraki dönemlerde birçok kez restore edildi. Ancak yapı itibariyle Latin özellikleri taşımasının yanı sıra İslâm ve Bizans sanatının izlerini bulmak mümkündür¹⁶⁴.

2. Palermo Ulu Cami

Palermo'nun merkezinde yer alan Ulu Cami, Müslüman Arapların hâkim olduğu dönemden Normanlar dönemine kadar varlığını korumuştur. İbn Cübeyr, Ulu Cami hakkında şunları bizlere aktarıyor:

*“Burada ayrıca eski zamanlarda inşa edilip de zamanımızda onarılan büyük cami bulunmaktadır. Bu camide çok ilginç resimler, süslemeler ve kitabeler yer alır.”*¹⁶⁵.

Palermo Ulu Cami, ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu nedenle bu eser hakkında bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır. Ancak yüksek ihtimaldir ki, Kuzey Afrika ve Endülüs'teki camilerle benzerlikler taşıyordu. Bunun yanında el-İdrisî'nin yukarıdaki betimlemesine itibar edilirse; klasik camii sanat anlayışından farkları vardır. Bunlardan biri hiç şüphesiz İslâm sanat anlayışının dışında bir durum içeriyordu. el-İdrisî Palermo'daki bu caminin duvarlarında süslemelerdeki ilginç resimlerin varlığından söz ediyor. Cami veya mescitlerin süslemesinde resimlerin kullanmış olması, hiç alışık olmadığımız bir durumdur. Resim bilindiği üzere İslâm sanatında sınırlandırılmış bir sanat olmakla birlikte özellikle de cami ve mescitlerde asla kullanılmazdı. Bu nedendir ki, Palermo Ulu Cami, İslâmî kuralların dışına çıkmış sıra dışı bir örnek olarak yerini alıyordu. Diğer taraftan Ulu Cami'nin Müslüman-Arapların egemenliği döneminden önce bir Katedral olması da mümkündür. Müslümanların egemenliği altındayken camiye dönüştürülmüş olması olasılığı düşünülürse, Cami içinde bulunan resimler, Hıristiyan inancının motifleri ve figürleri olabilirler. Bu ihtimalin geçerliği kabul olunursa camiye dönüştürüldüğünde bu resimlere ve süslemelere dokunulmamış olabilir. Tıpkı İstanbul'daki Aya Sofya gibi. Eğer böyle ise, Sicilya Müslümanlarının gayrimüslim halka ve onların inancına karşı hoş görülme olduklarını, hatta onlara karşı herhangi bir rahatsızlık duymadıklarını ancak ibadethanelerini devşirecek kadar da bağınaz olduklarını göstermez mi? Aynı durum Normanlar için de geçerlidir elbette.

Fakat el-İdrisî'nin Palermo Ulu Cami'nden söz ettiği dönemde Sicilya'da Norman egemenliği söz konusudur. Daha öncesinde katedral olması ihtimali üzerinden hareket etsek bile, neden Hıristiyan olan Normanlar, böyle bir mekânı tekrar Hıristiyan inancının hizmetine sunmadılar? Oysaki bazı camileri kilise çevirmişlerdi. Belki de sanatsal açıdan el-İdrisî'nin

¹⁶⁴ Knight, *a. g. e.*, s. 249; Wearn, *a. g. e.*, s. 202.

¹⁶⁵ el-İdrisî, *a. g. e.*, s. 591.

anlattığı gibi bir estetiğe sahip olan bu camiyi Müslüman tebaalarını hoşnut tutabilmek adına onların hizmetinde kalmasına izin verdiler.

Normanlar döneminde Sicilya'nın dışında, İtalyan ana karasında da yine doğu kökenli sanat izlerini tespit etmek mümkündür. Özellikle Amalfi ve Salerno'nun kıyı bölgelerinde. Buralardaki yapılarda kullanılan taşlar, tıpkı Kahire'de olduğu gibi duvarlarda yatay şekilde uzanırlar. Pisa, Genova, Floransa ve Siena gibi bazı İtalyan şehirlerindeki binaların cephelerinde bu tarz görülmektedir. Bir diğer tespit ise; İtalya'daki çan kulelerinin tasarımında kuzey Afrika'daki minarelerin etkisi olduğu ileri sürülmektedir¹⁶⁶.

Sonuç

Roma döneminde Pön Savaşları ile İtalya ana karasının hakimiyeti altına giren Sicilya adası, pek parlak bir dönem geçirmemiştir. Bizans döneminde adanın doğusundaki şehirleri Bizans ile ilişki içerisinde olmuştur. Ancak Sicilya'nın layık olduğu müreffeh bir durum yaşanmamakla birlikte ada bir sürgün yeri gibi kullanılmıştır.

Müslümanların adayı fethetmeleri, adanın kaderini değiştirmiştir. Fetihden sonra adada düzenin sağlanması ile birlikte hızlı bir şekilde imar faaliyetlerine başlanılmıştır. Elbette bu imar faaliyetlerinin odağında adaya başkentlik yapan Palermo şehri olmuştur. Palermo'ya bir başkente yakışır şekilde eserler kazandırılmıştı.

Palermo gerek fiziki yapısı gerekse de sosyal hayatıyla Orta Çağ Akdeniz'inde çok önemli bir merkez durumuna gelmişti. İslami dönemde idari merkez olmasının yanı sıra ilmin, sanatın ve sosyal hayatın da merkezi durumunda idi. Ticari hayatın da oldukça canlı olduğu biliniyor. Akdenizli kimliğini her zaman koruyan Palermo, İslami dönemde ve sonrasında sahip olduğu kültürel zenginlikleri büyüterek günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır.

¹⁶⁶ Ahmad, *a.g.e.*, s. 98.

KAYNAKLAR

- ABU'L-FARAC, Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999.
- AHMAD, Aziz, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975.
- ALTAN, Ebru, *II. Haçlı Seferi*, Ankara 2003.
- ALTAN, İbrahim, "İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.
- AMARI, Michele, *Storia di Musulmani di Sicilia*, Catania 1933.
- ANONİM, *Tarihu Cezireti's-Sıkkıyye*, Biblioteca Arabo-Siculo, M. Amari, Lipsia 1857.
- ARCHIBALD, R., *Naval Trade and Power*, New Jersey 1951.
- ASHTOR, Eliyahu, "Geç Ortaçağlar'da Akdeniz Ticaretinde Yahudiler", (Çev. Abdulhalik Bakır-Pınar Ülgen), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler*, C. I, Ankara, 2008, s. 837-859.
- ASHTOR, Eliyahu, "Geç Ortaçağlarda Teknolojik ve Endüstriyel İlerleme Faktörleri", (Çev. Abdulhalik Bakır- Alparslan Kılıç), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çevriler*, C. II, Ankara 2008, s. 481-507.
- BAKIR, Abdulhalik *Ortaçağ İslâm Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005.
- BAKIR, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Maden ve Madencilik Sanayi*, Ankara 2001.
- BARBER, Richard, *The Penguin Guide to Medieval Europe*, Suffolk 1984.
- BAZANCOURT, Le Baron, *Histoire de la Sicilia Sous de la Domination des Normands*, Paris, 1846.
- BENJAMIN of TUDELA, *The Interory of Benjamin of Tudela*, (Trs. Marcus Nothan Adler), London 1907.
- BRETT, Michael, "The Rise of Fatimids", *The Medieval Mediternean*, Brill 2001.
- CRAWFORD, Francis Marion, *The Rulers of the South (Sicily, Calabria, Malta)*, New York 1912.
- CURTIS, Edmund, *Roger of Sicily and the Norman Lower in Italy*, New York 1912.
- ÇELİK, Aydın, *Kuruluş Dönemi Fatımîler Devleti*, Ankara 2007.
- DURANT, Will, *İslâm Medeniyeti*, (Çev. Orhan Baheddin), İstanbul 1989.
- EL-BELÂZURÎ, Ahmet b. Yahya, *Fütuhu'l Buldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara 2002.

- EL-ENDÜLÜSÎ, Nureddin Ali b. Musa b. Saîd el-Mağribî, *Muhtasar Coğrafiyye*, Bilioteca Arabo-Sicula, M. Amari, Lipsia 1857.
- FALCANDUS, Hugo, *The History of the Tyrants of Sicily* by Hugo Falcandus, (Trs. G. Loud- Thomas Wiedemann), Manchester 1998.
- FREEMAN, A. Edward, *Historical Essays*, London 1930.
- GALLEY, Henry, *Knight, The Normans in Sicily*, London 1838.
- GİBBON, Edward, *Bizans Tarihi: Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C. 5, (Çev. Asım Baltacıgil), İstanbul 1995.
- GRANARA, W., “Sicily, İslamic Law in”, *The International Encyclopedia of Legal History*, V. V, (Ed. by Stanly N. Kartz), New York 2009, s. 239-240.
- GRASSI, Vincenzo, “Sirakusa”, *Encyclopedia of İslam*, V. IX, 1990, s. 159-160.
- GRUNEBAUM, G. E. Von, *The Classical İslam*, New Jersey 2009.
- HARE, Agustus J. C., *Cities of Southern İtaly and Sicily*, London Trz.
- HASKINS, Charles Homer, *The Normans in European History*, Cambridge 1915.
- HITTI, Philip K, *History of the Arabs*, London 1953.
- İŞILTAN, Fikret, “Sicilya”, *MEB. İA.*, C. 10, İstanbul 1988.
- İBN CÜBEYR, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, (Çev. İsmail Güler), İstanbul 2003.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, C. I, (Çev. Zakir Kadirî Ugan), İstanbul 1989.
- İBNÜ'L-ESÎR, el-Kâmil fi't-Târih, *İslam Tarihi*, C. 8, (Çev. Abdulkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça), İstanbul 1986.
- JOHNS, Jeremy, *Arabic Administration in Norman Sicily: The Royal diwân*, Cambridge 2002.
- KARLIGA, Bekir, *İslâm Düşüncesinin Batı'ya Etkileri*, İstanbul 2004.
- KHONIATES, Niketas, *Historia, (İonnes ve Manuel Devirleri)*, (Çev. Fikret İşiltan), Ankara 1995.
- KINNAMOS, İonnes, *Historia*, (Haz. Işın Demirkent), Ankara 2001.
- LAMDAN, Ruth, “Women, Jewish”, *Medieval İslamic Civilization*, V. 1, (Ed. by Josef W. Meri), New York 2006, s. 861-863.
- LOUD, G. A., “Sicily in the Twelve Century”, *Cambridge Medieval History*, V. 4-2, Cambridge 2008, s. 441-474.

- MIRANDA, Ambroxio Huici, “The Iberian Peninsula and Sicily”, *The Cambridge History of Islam*, V. 2A, (Ed. D. M. Holts-K. S. Ann-B. Lewis), Cambridge 2008, s. 406-439.
- MORENO, Martino Mario, “Sicilya’da Müslümanlar”, (Çev. Abdulhalik Bakır- Aydın Çelik), *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2007, C. V, S. 1, Elâzığ 2007, s. 165-229.
- MURRAY, Alan V., “Adelaide del Vasto (d.1118)”, *The Crusades Encyclopedia*, (Ed. by Alan V. Murray), California 2006, s. 15.
- MURRAY, Alan V., “Henry of Kalden”, *The Crusades Encyclopedia*, (Ed. Alan V. Murray), California, 2006, s. 573.
- NORMAN, Daniel, *The Arabs And Medieval Europe*, London 1973.
- OSTROGOSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 2011.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Ağlebîler”, *TDVİA.*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 475-478.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 2005.
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, (Çev. Şadan Karadeniz), İstanbul 1991.
- PRYOR, John H., *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, (Çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç), İstanbul 2004.
- ROMUALD OF SALERNO, *Chronicon, The History of The Tyrants of Sicily*, (Trs. G. Loud-Thomas Wiedemann), Manhester 1998.
- RUNCIMAN Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 1992.
- SEZGİN, Fuat, *İslâm’da Bilim ve Teknik*, C. I, (Çev. Abdurrahman Aliy), Ankara 2007.
- SOUNDERS, J. J., *Medieval History Of İslam*, London 1965.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Sicilya”, *TDVİA.*, C. 37, İstanbul 2009. s. 138-139.
- THEOPHANES, *The Chronicle of Theophanes*, (Trs. H. Turtledove), Philadelphia 1982.
- UDOVITCH, A. L., “Islamic Sicily”, *Dictionary of the Middle Ages*, (Ed. Joseph R. Strayer), V. XI, New York 1989, s. 261-263.
- VASILIEV, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C. I, (Çev. A. M. Mansel), Ankara 1943.
- Wyrtzen, Johnothan David, “Aglabids”, *Medieval İslamic Civilization, an Encyclopedia*, V. I, (Edit.by Josef W. Meri), New York 2006, s. 19-20.
- YAKÛT EL-HAMÂVÎ, Merasidi’l-ittila âlâ esmâil emkînetî ve’l-bikaa, *Biblioteca Arabo-Sicula, M. Amari*, Lipsia 1857.
- YAKÛT EL-HAMÂVÎ, *Mücemu’l-Buldân*, *Biblioteca Arabo-Sicula, M. Amari*, Lipsia 1857.